

С(НЗ)2
опт. Р 5-8

МӘНИМ ИЛК КИТАБЛАРЫМ

М. РЗАГУЛУЗАДӘ

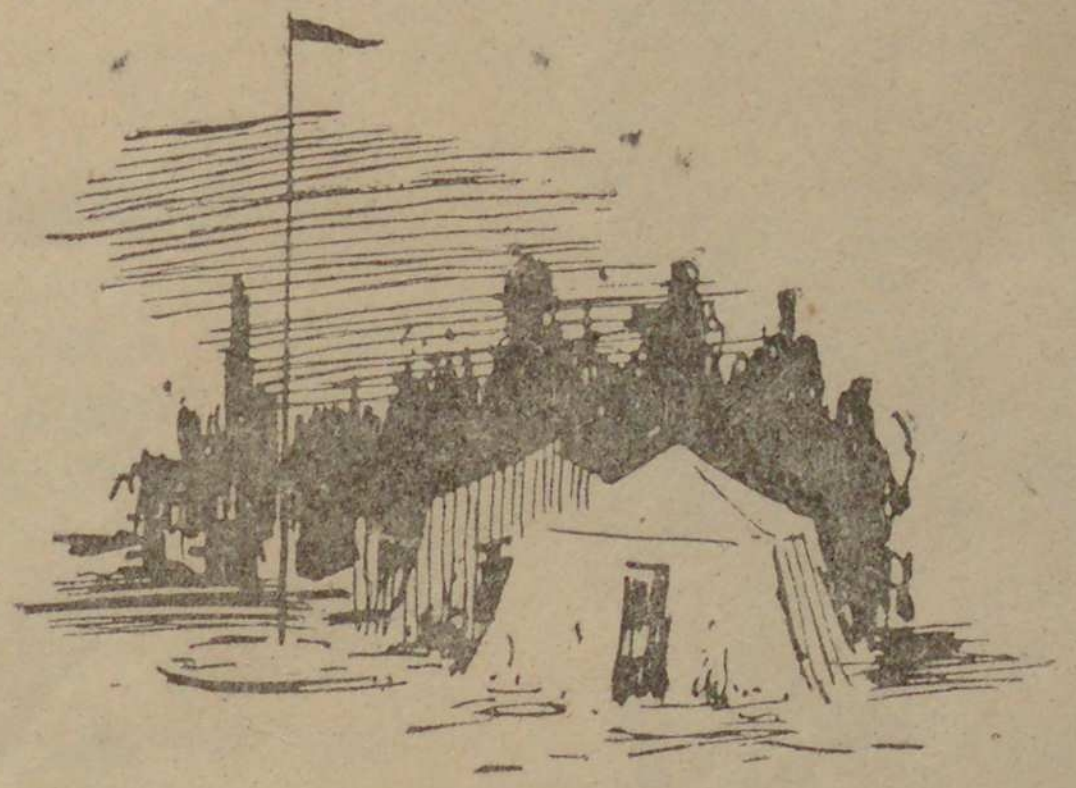
ДЕКАЈӘЛӘР

• МАДРИФ • 1967 •

М. РЗАГУЛУЗАДӘ

с(Аз)э
опт. р-58

НЕКАЈӘЛӘР

Азәрбајҹан Дөвләт Республика
УШАГ КИТАБХАНАСЫ
Инв. № 21755

„МААРИФ“ НӘШРИЈАТЫ
БАКЫ 1967

Мәчбури нүсхә

МӘНИМ ИЛК КИТАБЛАРИМ
оронд 2015

с(Аз)
опт. р-58
не

21755

КӨЗЭЛЛИЈИН КЕШИЈИНДЭ

*Кәсин еіши-нушу, кәләнләр, сусун!
Јорғаны думандан, дөшәји јосун,
Бир јорғун пәри вар,—бир аз ујусун,
Ујусун дағларын маралы Көј көл!..*

Ә. Чавад

Вурғун бахышларла...

Учал көзләринә инанма-
ды... Јериндәчә донуб галды.

Бу нә көзәлликди, бу нә
мө'чүзә иди!

О, Көј көлүн шәкилләрини
чох-чох көрмүшдү. Ән адлы-
санлы рәссамларын чәкдиклә-
ри лөвһәләрдә дә, рәнкли кино
экранларында да, һәтта кон-
фет, шоколад гутуларынын вә
рәнкбәрәнк шүшәләрин үстүн-
дә дә... Бүтүн бу шәкилләрин
ән көзәлләри, һәтта зәрли чәр-
чивәләрә салынмыш ән бәзәк-
ли-дүзәклиләри дә бу мәнзәрә-
нин гаршысында, күнәш гар-
шысында шам ишығы кими
көрүнүрдү.

Бу нә көзәлликди!.. Белә көзәл бир мәнзәрәни анчаг ән бөјүк устад — ана тәбиәт јарада биләрди!

Сәһәр шәфәгләринин зәриф көјүмтүл-бәнөвшәји ишығында дағларын сәрин нәфәси көлүн үзәриндәки инчә түл пәрдәни ағыр-ағыр галдырдыгча, күзкү суларын гојнунда башга бир аләм чанланырды. Ән көзәл нағылларда, ән ширин рәјаларда чанланан әфсанәләр аләминдән даһа көзәл бир аләм.

Түнд јашыл мәхмәр әтәкләрини көлдә јыхајан көзәлләр кими һалај вурмуш чәркә-чәркә шам ағачлары пиллә-пиллә учалыр, вүгарлы Кәпәзин јалчын гајалары сыјрылмыш хәнчәрләр кими бу көзәлләри, бу көзәллији санки јадлардан-јағылардан горујурду...

Көлүн бүллур сулары пәнбә булудлары, гызыл шәфәгләри, јашыл тәпәләри, сары-гызыл гајалары гојнуна алыб, ағыр-ағыр ләнкәр вурдугча, сәдәф кими мин рәнкә чалырды...

Јох... јох... Инди Учалын көзләри гаршысындакы бу мәнзәрәни тәсвир етмәјә нә рәнкләр, нә сөзләр чатышмаз... Бу учсуз-бучагсыз сәманын дәринлијини, бу дағ һавасынын әтирли сәринлијини, бу әлван чичәкләрин, рәнкарәнк кәпәнәкләрин сајрышмасыны, бу хырдача гушларын чивилтисини, көлүн гојнунда көј гуршағына бәнзәр ала балыглары һансы бојаларла, һансы сөзләрлә тәсвир едә биләчәксән!..

Ахы Көј көл тәкчә су, мешә, чәмән-чичәк, сәма, сәрин һава, көјдә сүзән гушлар, суда үзән ала балыглар дејил... Бунлар һамысы бирликдә Көј көлдүр, — Көј көл бунларын һамысы демәкдир!..

Учал илк дәфә көрдүјү Көј көлү белә вурғун бахышларла сејр едә-едә дүшүнүрдү. Ахы о рәссам олмаг истәјирди. О, мәктәбдә једдинчи синифдә охуја-охуја, Бакы Пионерләр сарајынын рәссамлыг дәрнәјинә дә кедирди. Инди бура, Көј көлә дә, әслинә бахсан, елә бу мәгсәдлә, һәм пионер дүшәркәсиндә истираһәт етмәк, һәм дә етүдләр чәкмәк мәгсәди илә

кәлмишди. О, дәрнәкдә јалныз шәкилләр чәкмәк, јалныз мүәллимин көстәришләрини јеринә јетирмәклә кифајәтләнмәјиб, рәссамлыға даир китаблар охујур, әлавә чохла етүд чәкирди.

Учал јахшы билирди ки, тәбиәт көзәллији дә инсан көзәллији кими, јалныз заһири дејилдир. Инсан көзәллији јалныз гара көзләрдән, алма јанаглардан, гәләм гашлардан дејил, әсил дахили аләмдән, инсанын ағлындан, камалындан, зәкасындан, билијиндән ибарәт олдуғу кими, тәбиәт көзәллији дә, онун сәрвәтләриндән, не'мәтләриндән ајры ола билмәз.

Учал Бакыда Абшеронун сәрт һавасында боја-баша чатмыш, каһ дузлу-сәрин, каһ да ган дондуран дәли хәзинин, јајда јандырыб-јахан, гышда гылынч кими кәсән килаварын ләззәтини дадмышды. Билкәһин, Галакаһын јалчын гајалы саһилләри, Пиршағанын сәдәф-гумсал плјажлары да, һәтта Бајылын, Гарадағын, Сангачалын нефт гохујан боз гајалыглары да онун нәзәриндә ајры чүр көзәлликләри иди. Көј көл, мәсәлә, «Једди көзәл» балетиндәки рәггасәләр кими, инчә, зәриф бир көзәллијә маликдирсә, Абшерон да, әлиндә силаһ, јалчын гаја башында сәрһәд кешијиндә дуран чәсур әскәри, нәһәнк далғалара синә кәриб дәниз буруғундан «гара гызыл» чыхаран мәрд нефтчини хатырладыр.

* * *

Учал дүшәркә рәисинин вә баш пионер дәстә рәһбәринин ичазәси илә каһ сәһәр еркән, каһ ахшам күн батана јахын, һәтта һәрдән ајлы кечәләрдә дә Көј көлүн саһилини кәзиб, саатларла сејр едир вә етүдләр чәкирди. Көлүн үмуми мәнзәрәси о гәдәр чох чәкилиб јемәкханалардан, кино фојеләриндән, су павилјонларындан, мағазалардан асылмышды ки, ону бир даһа чәкмәк мараглы дејилди. Дүздүр, һәр рәссам ејни мәнзәрәни тамамилә өзүнә мәхсус бир тәрздә, јени, орижинал бир әсәр кими јарадыр. Амма Учал

һәлә рәссам дежил, адичә һәвәскари иди, бир дә ки, бу гәдәр көзәл, рәнкарәнк мәнзәрәләр ола-ола, чәкилмиш ејни мәнзәрәни тәкрар етмәјә нә еһтијач варды...

Буна көрә дә Учал көлүн һәндәвәриндә ән учгар јерләри гарыш-гарыш кәзир, һәм дојунча ләззәт алыр, һәм дә чәкмәк үчүн ән мараглы вә көзәл мәнзәрәләр сечирди.

Әлбәттә, дүшәркә рәиси вә дәстә рәһбәри Учалы учгарлара тәк бурахмырдылар. Вахтлары оlanda, өзләри онунла кедир, олмајанда, комсомолчу кәнчләрдән бир-ики нәфәри она гошурдулар. Әввәлләр бу, Учала бир гәдәр тохунурду, етираз едиб дејирди:

—Нијә зәһмәт чәкирсиниз? Мән ушаг дејиләм ки... һәм дә бура Африка чәнкәлликләри дејил ки, вәһши филләрә, кәлләрә, кәркәданлара, асланлара, гапланлара раст кәләм...

Дүшәркә рәиси исә, ону баша салыб демишди:

— Дүздүр, бурада јыртычы һејванлар јохдур, амма дүшәркәдә динчәлән һәр бир мәктәбли үчүн биз мәс'улуғ. Ја кәрәк сән дә јалныз режимлә мүәјјән едилмиш вахтларда, һамы илә бирликдә чыхасан, — онда нә мәнзәрә сечмәјә, нә дә етүд чәкмәјә имканын олар, — ја да кәрәк адам гошаг ки, сәндән хатирчәм олаг.

Учал чарәсиз разылашмышды. О, бир нечә дәфә дүшәркә рәиси вә баш пионер дәстә рәһбәри илә кетмишди. Амма белә һалларда о сыхылыр, дарыхыр, онлара зәһмәт вердији үчүн, вахтларыны алдығы үчүн хәчаләт чәкир вә етүдү тез-тәләсик гуртармаға чалышырды...

Тәбиәт ашигләри

Анчаг бир аз сонра ишләр дүзәлди. Белә ки, дүшәркәдә ики нәфәр кәнч тәбиәт ашиги дә она јолдаш олду. Бунлардан бири рәссамлығ мәктәбиндә охујан

Ганбај, бири дә бәдән тәрбијәси институтунун тәләбәси Елман иди. Һәр икиси дүшәркәдә пионер дәстә рәһбәри идиләр. Ганбај һәм дә јахшы идманчы иди. Охудуғу мәктәбин чемпиону сајылырды. Мәктәблиләр арасында кечирилән јарышларда самбо күләши үзрә биринчилик газанмышды. Өзү дә фәал дружиначы иди. Ганун-гајда позанларла мүбаризәдә милис органларына јахшы көмәк етдији үчүн, дәфәләрлә рәсми тәшәккүрнамә вә дружиначы нишаны алмышды.

Елман буралы олдуғундан, Көј көлүн гыраг-бучағына чох јахшы бәләд иди. Учал етүд чәкмәјә әсасән сәһәр тездән, һәлә дүшәркә ишә башламамыш вә ја ахшамүстү дүшәркәдә әсас мәшғәләләр гуртардыгдан сонра кетдијиндән, бу вахт ишдән азад олан Ганбај илә Елман да онунла бирликдә кедә билирдиләр. Бу барәдә дүшәркә рәисинин разылығыны алмышдылар. Беләликлә бир үчлүк јаранмышды ки, бунлара дүшәркә јолдашлары зарафатча «бәдии бригада» ады гојмушдулар.

Бу «бригада» дүшәркәнин ичтимаи һәјатында фәал иштирак едир, чүрбәчүр шәнликләрин, сәһнәчикләрин, дивар гәзетинин вә саир мәдәни тәдбирләрин бәдии тәртибатына көмәк едирди.

«Бригада»нын иши чох јахшы кедирди. Учал вәзијәтиндән тамамилә разы иди. Ганбај чох сакит, утанчаг бир оғлан иди. Башыны ашағы салыб сакитчә етүд чәкәр, һәрдән Учал өзү сорушанда, она да аз чох көмәк едәрди. Елман исә, чох зирәк, өзү дә ше'р һәвәскары иди. Ашыгсајағы мәзәли гошмалар јазарды. Бир дәфә көлдә кәзән гајыглардан учалан Азәрбајчан, күрчү, Украјна маһныларыны ешидиб, Елман өз јолдашларына деди:

— Јахшы, сиз мәнзәрә етүдү чәкин, мән дә ше'р етүдү... Бир саатдан сонра көрүшәк, көрәк кимин етүдү јахшыдыр.

Белә дежиб Елман «илһам алмаг үчүн» бир ағача дырмашды. Бир аздан гајыдыб кәлди. О, мәшһур «Көј көл» ше'ринә белә бир бәнзәтмә јазмышды:

Көј көлүн гојнунда чәлала бир бах:
Күрчү, украјналы, молдаван, газых...
Бизимчин әзиздир бурда һәр гонаг,
Олурса гој олсун һаралы, Көј көл!

Елманын бу ше'ри Учалын һәммин мәнзәрәни тәс-
вир едән шәкли илә бирликдә дүшәркәнин дивар
гәзетиндә чыхмышды.

Кизләдилмиш гајыг

Анчаг Елманын бир аз дәчәллији дә варды. Каһ
көрүрдүн јолдашларыны зарафатла мешәдә итириб,
хејли никаран гојдугдан сонра јенә дә тапырды. Каһ
жизлинчә бир-ики ала балыг тутмаг, көлдә чиммәк
кими әјләнчәләр тәклиф едирди. Бир дәфә белә бир
дәчәллик аз гала чох пис нәтичә верәчәкди.

Онлар көлүн учгар бир јериндә ағачларыны ара-
сында кизләдилмиш кичик бир гајыг тапмышдылар.
Елман һәммин саат гајыгы ачыб көлдә үзмәји вә кө-
лүн ичиндән саһилин көрүнүшүнү чәкмәји тәклиф ет-
мишди.

Һәмишә Елманын дәчәлликләринин габағыны
алан Учал бу дәфә алданды. Ахы тәклиф доғрудан да
чох мараглы иди. Бу вахта гәдәр чәкдикләри етүдләр
һамысы көлүн саһилдән чүрбәчүр көрүнүшләри иди.
Инди көлдән саһили чәкмәк доғрудан да һеч пис ол-
мазды. Буна көрә дә Учал разылашды. Анчаг һәм
һава јаваш-јаваш буланырды, һәм дә гајыг чох кичик
иди, өзү дә, көрүнүр, су бурахырды, чүнки ичиндә
хејли су варды вә ону бошалтмаг үчүн әјри-үјрү,
паслы бир консерв гутусу да гојулмушду. Буна көрә
Учал бир гәдәр чәкинди. Буну көрән Елман ону чыр-
натмаға башлады:

— Һә, а бакылы баласы, дејәсән горхурсан? Бәс
дејирдин ки, дәниздә дағ бојда далғаларын гојнунда
үзүрмүшсән?

Бу сөzlәр доғрудан да Учалы тәрпәтди, она то-
хунду. Бир гәдәр инадла деди:

— Јох, һеч нәдән горхуб еләмирәм. Амма гајыг
кичик, өзү дә дешик. Ганбај минә билмәз. Мән дә
етүд гутуму апармырам. Исланыб хараб олар. Еләчә
бир азча кәзәк, көрәк нечәдир.

Буну дежиб гајыға сары јөнәлди. Елман да елә бу-
на бәнд иди. Тез хырдача күрәкләри әлинә алды.
Учал да тәнәкә гутуну көтүрүб, гајыгын ичиндәки су-
ју бошалтмаға башлады.

Онлар саһилдән јүз метрә гәдәр узаглашмышды-
лар. Доғрудан да бурадан саһил чох көзәл көрүнүр-
дү. Ашағыдан јухары амфитеатр кими учалан гаја-
лар чох әзәмәтли вә вүгарлы иди.

Учал һәр ан дәјишән бу рәнкарәнк мәнзәрәни сеј-
рә далыб, гајыгын сујуну бошалтмағы унутмушду.
Бирдән ајагларынын исландығыны дүјду. Әјилиб су-
ју бошалтмаға башлајачагды ки, гәфилдән дәншәтли
бир курулту гопду. Һава бир анда гаралды вә гәрибә
уғулту сәси һәр јери бүрүдү. Шиддәтли долу јағмаға
башлады. Өмрүндә долу көрмәјән Учал өзүнү итир-
мишди.

Әввәл хырда дүјү бојда јаған долу, бирдән-бирә
ириләшиб фындыг бојда, һәтта арада гоз бојда сәпә-
ләнмәјә башлады. Ири долу дәнәләри адама дәјәндә,
јаман бәрк ағрыдырды. Горунмаға да һеч бир шеј јох
иди.

— Ај аман! Бу нәдир?! — дејә Учал пенчәјинин
әтәјини чәтир кими башы үзәринә чәкди. Әввәлчә
Учала күлүб саташмаг истәјән Елман, өзү дә долу-
нун чох шиддәтләндијини көрүб, чашбаш олду вә га-
јыгы чәлд дәндәрмәк истәдикдә, күрәјин бири әлин-
дән сүрүшүб көлә дүшдү. О, күрәји чәлд тутмаг үчүн

кәскин бир һәрәкәтлә суја әжилдикдә, Учал да јаны үстә јыхылды. Хырдача гајыг мұвазинәтини итириб чеврилди, икиси дә суја дүшдү.

Бу, Учал үчүн о гәдәр көзләнилмәз олду ки, илк анда башларына нә кәлдијини анлаја билмәди. Дәнизин нисбәтән илыг вә ағыр, дузлу сујуна өјрәшмиш Учал буз кими сојуг вә һава кими јумшаг көл сујуна дүшәндә, санки бумбуз бир бошлуға јуварланды вә башыашағы дүз сујун дибинә кетди. Елә бил ки, Учал Билкәһин сылдырым гајаларындан Хәзәрә атылыб балыг кими үзән, сујун дибиндә мајаллаг ашан, јарышларда бүтүн јашыдларыны өтән Учал дејилди. Санки әл-голу бағланмышды. О, јалныз бурнунда сојуг көл сујунун гычыгландыран гохусуну дүјдугда, гејри-иради чығырмаг истәјәркән, ағзына су долдугда, санки өзүнә кәлиб, көзләрини ачды вә өзүнү көјүмтүл бир алаторанлыгда көрдү. Јухарыдан нәсә, нәһәнк бир көлкә үзүб она сары кәлирди. Учал әлгол атмаға чалышанда, һәммин көлкә она чатыб, сых гара сачларындан јапышды вә јухары чәкмәјә башлады. Учал әл-ајағы илә бәрк тәкан вуруб, кәскин бир һәрәкәтлә башыны силкәләди вә көлкәнин пәнчәсиндән гуртарыб, сүр'әтлә сујун үзүнә чыхды.

Учал ағзыны кениш ачараг бир нечә дәфә һава алыб фынхырдыгдан сонра Елманын һәјәчандан ирири ачылмыш көзләрини, бозармыш сифәтини көрдү, онун никаран титрәк сәсини ешитди:

— Ә, һардасан?.. Горхма, әлини мәнә вер... амма кен дур, мәндән јапышма һа...

Бирдән Елман сөзүнү јарыда гојуб:

— Ај аман! — дејә бир әлини башына апарды вә һәммин саат суја батды.

Онун башына гоз бојда бир долу дәнәси елә дәјди ки, таггылтысыны Учал да ешитди, һәтта бу вәзијәтдә ону күлмәк дә тутду. Амма елә бу анда ики долу дәнәси далбадал онун да башына дәјди, о да гејри-

ихтијари әлини башына апарыб уфулдаја-уфулдаја суја баш вурду.

Бир ан сонра икиси дә бирдән башларыны судан чыхардылар. Елман Учалын да чох јахшы үздүјүнү көрүб даһа архајын олду. Инди икиси дә долудан горунмаг үчүн даһа чох суалты үзә-үзә саһилә јөнәлдиләр.

Әлбәттә, бу һадисәни һәр үчү һамыдан кизлин сахлајырды. Чүнки дүшәркә рәиси вә пионер баш дәстә рәһбәри бу дәчәлликдән хәбәр тутсајдылар, онлары бир дә буралара гојмаздылар. Амма сонралар өзләри өз араларында һәммин гајыг әһвалатыны хатырлајыб күлүшүр, бир-биринә саташырдылар.

Гум үзәриндә изләр

Анчаг бу гајыг әһвалаты јалныз белә әјләнчәли бир маңәра кими галмады. Ишин далысы даһа маңаглы олду вә чидди бир һал алды...

Һәммин күн долу бирдән башландығы кими, бирдән дә кәсмишди. Учал илә Елман һәлә саһилә чатмамыш долу ара вермиш, булутлар сејрәкләшмиш, күн чыхмышды...

Онлар үст-башларыны гурудуб, сәлигәјә салдыгда, бирдән-бирә Елман фикирләшди ки, бу гајыг бурада һардандыр вә киминдир?

Көј көл вә әтрафы дөвләт горуғу олдуғундан, бурада һәр чүр ов, о чүмләдән балыг тутмаг да гәти гадаған иди. Бәлкә бу гајыг ганунсуз балыг овлајанларын гајығыдыр? Ахы Көј көлүн хырдача гырмызыгара халларла нахышланмыш, сәдәф кими рәнkdән рәнкә чалан дадлы-ләззәтли мәшһур алабалығы мөһтәкирләр арасында јахшы пула кедирди!..

Елман бу шүбһәсини Учала, Ганбаја да деди. Онлар да бу фикрә шәрик олуб, гәрара алдылар ки, бурада пусгу гуруб күдсүнләр.

Гајығы эввэлки кими һәммин јердә ағачларын арасында кизләдиб кетдиләр.

Ертәси күн јолдашлар етүд чәкмәјә кәләндә, һәр шејдән эввэл гајығы јохладылар. Гајыг јериндә јох иди. Елман тәәссүфлә әлләрини бир-биринә вуруб деди:

— Вај сәни! Һәрифләри дујуг салмышыг. Јәгин гајығын јериндән тәрпәндијини билибләр, одур ки, јерләрини дәјишибләр. Бәлкә бир мүддәт буралара һеч јахын дүшмәјәчәкләр... Һајыф! Һајыф!..

Учал да онунла разылашды:

— Еләдир ки, вар... һәрифләр изләрини аздырмаг истәјирләр.

Бу вахта гәдәр динмәз-сөјләмәз дуран вә лагејд көрүнән Ганбај диггәтлә јерә бахмагда, санки нәсә ахтармагда иди. Һәтта о әјилиб чәмәлди, чох хырда бир шеј итирибмиш кими, бармағы илә јери гарыш-гарыш јохлаја-јохлаја, елә бил нәји исә, өлчүб-бичирди. Бир нечә аддым саһилә сары кедиб гајытды.

Бирдән Ганбај башыны галдырыб деди:

— Дүздүр, еләдир ки, вар, үч нәфәрдириләр!..

Учал тәәччүблә сорушду:

— Нә дүздүр? Нечә үч нәфәр?

Елман да дилләнди:

— Ә, сән јухулу кими өз-өзүнлә нә данышырсан?

Ганбај јердәки ләпирләри онлара көстәрә-көстәрә баша салды:

— Бах, бу үч ләпир бизимкидир. Бунлар да онларынкы... Бах, биринин ајағында алты дилик-дилик чәкмә вар. Сол дабаны әјри, сағ дабанында налын бир јаны сыныб... Биринин ајағында узунбурун, чустсајағы көһнә бир галош вар. Алтынын хову кедиб, сол тајы буруна јахын дешилиб. Биринин дә ајағында алты хам көндән чуст вар, чарыг кими, дабансыз...

Бах, бу галошлу илә чәкмәли саһилә кедиб, гајыға минибләр, чустлу исә, көлүн гырағы илә, колларын

арасы илә, јәгин ки, гајыдан баш онлары гаршыламаға кедиб...

Мәнә белә кәлир ки, һеч дујуг-зад дүшмәјибләр. Һәрифләр өз ишләриндәдирләр. Бах, бу чустлунун изи илә кетсәк, онларын ја өзләринә раст кәләчәјик, ја да, кечикмишиксә, бош гајығы тапачајыг...

Учал илә Елман бир јердәки изләрә, бир дә бир-биринин үзүнә бахыб гејри-ихтијари:

— Дүздүр, еләдир ки, вар!..—дејә һәммин излә кетмәк истәдиләр. Ганбај онлары сахлады.

— Бир дајанын көрүм, ај гочаглар! Һара белә? Бәс билмирсиниз ки, еһтијат икидин јарашығыдыр? Бу чүр адамлардан һәр шеј көзләмәк олар. Бирдән чинајәт башында онлара раст кәлдик, нә еләјәчәјик?

Дүзү, бу барәдә һеч кәс фикирләшмәмишди.

Доғрудан да белә адамларла үз-үзә кәлсәјдиләр, нә едәчәкдиләр? Һәрифләр елә әлләрини галдырыб бу ушаглара тәслим олмајачагдылар ки. Ахы дәфәләрлә елә олмушду ки, ганунсуз гуш, чејран вә балыг овлајанлар лап әли силаһлы горугчулара да мүгавимәт көстәрмиш, һәтта ган да төкмүшдүләр...

Буну фикирләшәндә, јолдашларын чанларына горху дүшдү. Бир ан дурухуб галдылар. Бирдән Учал әлини етүд гутусуна чырпыб севинчәк деди:

— Тапдым!.. Дејәрик ки, буралара кәзмәјә чыхмышыг. Икимиз рәссамыг, биримиз дә шаир... Сизин гонағынызыг. О балыглардан бир-икисини пулу илә бизә сатын! Түфәнкимиз јох, тапанчамыз јох, әјнимиздә милис ја горугчу формасы јох... Бизи јемәјәчәкләр ки... Кәлин кедәк!

Шүбһәли сәсләр

Онлар изи тутуб кетдиләр. Јарым километр гәдәр колларын, ағачларын арасы илә кетдикдән сонра из јенә көлүн саһилинә сары дөнүрдү.

Бирдэн онлар аддым сәсинә бәнзәр су шаппылтысы ешитдиләр. Үчү дә бирдән јериндә донуб галды.

Нәфәсләрини дә гысыб динләмәјә вә сәс кәлән тәрәфә диггәтлә бахмаға башладылар. Араја елә бир сакитлик чөкдү ки, онлар тез-тез дөјүнән үрәкләрини тыппылтысыны ешидирдиләр. Дүзү, үчүнүн дә үрәји учунурду. Қим билир нә олачагды...

Су шаппылтысы јенә ешидилди. Бирдән Ганбај шәһадәт бармағыны додагларына апарыб, јолдашларына сусмағы, көзләри илә исә, саһилә тәрәф бахмағы ишарә етди. Онлар да һәмин јерә бахдыгда көрдүләр ки, ана-бала ики әлик көлүн гумсал саһилиндә дизә гәдәр суја кириб, көлдән су ичир, тез-тез башларыны галдырыб, гулагларыны шәкләјә-шәкләјә бојланырлар.

Сүбһүн бәнөвшәји шәфәгләриндә әримиш күмүш кими донуг-донуг ишылдајан суларын фонунда, јарпагларын-будагларын инчә шәбәкәси арасындан бу бир чүт әлијин көркәми о гәдәр көзәл, о гәдәр чазибәли, хәјали бир мәнзәрә иди ки, һәгигәтдән чох рәјаја бәнзәјирди.

Учал јавашча фотоапаратыны тушлајыб дүјмәсини басдыгда, әликләр диксиниб, бир анда јерләриндән гопдулар вә колларын арасында көздән итдиләр.

Елманла Ганбај икиси дә бирдән һејифсиләниб сәсләндиляр:

— Е-е-еһ, нејләдин!.. Гојмадын бир дојунча бахыб ләззәт алаг.

Учал өзү дә тәәссүфлү бир ифадә илә чаваб верди:

— Нејләјим... ахы, белә бир фүрсәт бир дә әлә дүшмәзди... Горхмајын, рәнкли фото лентинә чәкмишәм. Кәрәк лап јахшы чыха. Нәрәнизә бөјүк өлчүдә бир сурәтини бағышлајачағам. Онда дојунча бахарсыныз...

Бирдән јахындан боғуг бир партлајыш, сонра да

тәшвишли һәниртиләр ешидилди. Бир анда әтрафы түнд кимјәви иј верән гаты түстү бүрүдү.

Јолдашлар сәс вә түстү кәлән тәрәфә чумдулар. Һамыдан ирәлидә кедән Елман бирдән дуруб әлләрини јухары галдырды вә јанларына ачды. Ганбајла Учал да јерләриндә донуб галдылар.

Елман әли илә ирәлини көстәрди. Онлар галын колун будагларыны јавашча аралајыб диггәтлә бахмаға башладылар.

Чинајәт башында

Көлүн голтуг кими саһилә узанмыш кичик бир парчасында ики нәфәр һәмин дүнәнки хырдача гајығын ичиндә дуруб партлајышын зәрбәсиндән кејикмиш, архасы үстә чеврилмиш ала балыглары күрәкләрлә вура-вура саһилә доғру күрүјүр, бир нәфәр дә гуршаға гәдәр суја кириб, балыглары ики әлли гамарлајыб саһилә атырды.

Һәрифләрин башы ишә елә бәрк гарышмышды ки, һәр чүр еһтијаты тамамилә јаддан чыхармышдылар. Көрүнүр, бу пешә илә чохдан мәшғул идиләр вә бу учгар јерләрдә бу вахта гәдәр онлара һеч кәс мане олмаммышды.

Чинајәткарлары күдән бу үч кәнчин ичиндә заһирдә һамыдан сакит көрүнән, динмәз-сөјләмәз һәрәкәт едән вә еһтијатлы олмағы мәсләһәт көрән Ганбај бирчә анда тамам дәјишди. О өз дружиначылыг тәчрүбәсиндән јахшы билирди ки, бу чүр оғру-әјриләр заһирдә һај-күј салсалар да, өзләриндән дејиб ловғалансалар да, әслиндә чох горхаг олурлар. Беләләринә гаршы гәти һәрәкәт етмәк ләзимды.

Белә дүшүнүб Ганбај тез јолдашларына сары дөндү, јавашчадан пычылдады:

— Һеч горхмајын, ардымча!..

О бирдән судакы чанинин үстүнә шығыыб гар-
тал кими чијнинә гонду, голларыны архаја буруб, ону
судан гыраға чәкди, јерә јыхды. Архадан јетишән
Учал вә Елманын көмәји илә һәрифин өз кәмәрини
ачыб, голларыны, ајагларыны мөһкәм бағлады.

Бу әмәлијјат о гәдәр ани олду ки, гајыгдакы һә-
рифләр чашыб галдылар вә инсан сәсиндән чох һејван
бөјүртүсүнә бәнзәр сәсләрлә чығырышмагдан башга
һеч бир шеј едә билмәдиләр.

Онлар хырдача гајығын ичиндә тыханыб галмыш-
дылар. Өзләрини итирдикләриндән, һәрәси бир јана
күрәк чәкир, гајыг сәрхош кими јырғалана-јырғалана,
јериндәчә һәрләнирди. Нәһәјәт бири ајаға галхмаг
үчүн кәскин бир һәрәкәт етдикдә, гајыг чеврилди, һә-
рифләр икиси дә пал-палтарлы шаппылты илә суја
дүшдүләр.

Бурада көл хејли дәрин иди. Бири чабалаја-чаба-
лаја бир тәһәр өзүнү суда сахлајыб, саһилә доғру
үзүрдүсә дә, о бири елә бирдән-бирә суја батды. Бир
аз сонра јөндәмсиз бир һалда әл-гол ата-ата, башы-
ны азачыг судан чыхарды, боғуг, хырылтылы сәслә
бөјүрдү:

— Вај... ба-а-ат... а...ы...

Елман тез сојунуб суја атылды, баш вуруб сујун
алтында онун әтәјиндән јапышды вә чәкә-чәкә чы-
харды.

Бу вахт о бири һәриф дә зор-күчлә үзә-үзә саһилә
јахынлашырды. Ганбај илә Учал ону лајиг олдуғу
кими гаршылајыб, јерә јыхдылар, әл-голуну бағла-
дылар.

Елманын судан чыхардығы адамын исә, әл-голу-
ну бағламаға һеч еһтијач јох иди. О, јары боғулмуш,
һушуну итирмишди. Елман ону үзүгујлу јыхыб, гар-
нынын алтындан тутуб галдырыр, чијәрләринә дол-
муш јосунлу сују бошалтмаға чалышырды. Һәр шеј-
дән әввәл ону өлүмдән хилас етмәк лазым иди.

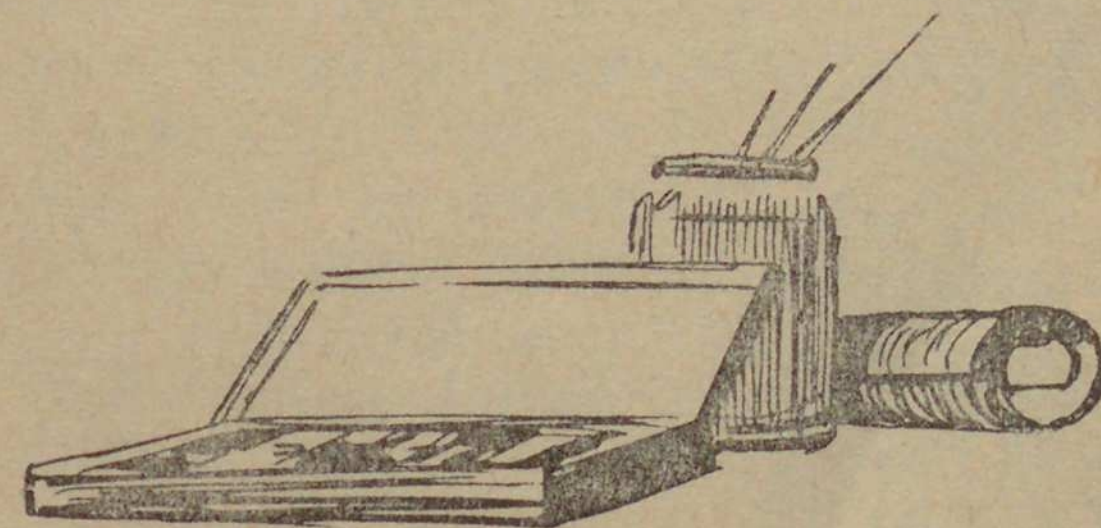
* * *

Бир нечә күн сонра дүшәркәнин дивар гәзетиндә
Учалын чәкдији рәнкли фото шәкил — сүбһүн бәнөв-
шәји шәфәгләриндә әримиш күмүш кими донуг-донуг
ишылдајан суларын фонунда јарпагларын, будаг-
ларын инчә шәбәкәси арасында көлдән су ичән ана-
бала бир чүт әлијин шәкли илә јанашы һәммин үч ча-
нинин дә тәләф етдикләри бир галаг ала балыгла
бирликдә шәкилләри верилмишди. Бунларын үзәрин-
дә ири һәрфләрлә белә бир башлыг јазылмышды:

Көзәллијин кешијиндә

Һәммин һадисә барәсиндә верилән мүхтәсәр мә'лу-
мат Елманын јаздығы белә бир ше'р — шүарла гур-
тарырды:

Бу көзәллик
бизә
улу бабалардан
јадикардыр.
Үрәкдән сев,
гәдрини бил,
наданлардан гору, артыр!

Азербайжан Дөвләт Республика
УШАГ КИТАБХАНАСЫ
Инв. № 21755

ДУШӘРКӘДӘ

Танышлыг

Күндөгүш¹ күләжи кет-кедә шиддәтләнирди. Сәһәр јеничә ачылмышдыса да, һава јенә јаваш-јаваш тутулурду. Күнәш санки вахтындан әввәл чыхмыш вә пешман олуб, күндөгүшла кәлән булудларын арасы илә кери гајыдырды.

Августун орталарында дәнниз гырағында белә бир һава чиммәк вә ја тиловла балыг тутмаг һәвәскарларыны дарыхдырса да, овчуларын көнлүнү ачыр, чүнки күләк гуш дәстәләрини саһилә јахын учмаға мәчбур едир.

¹ К ү н д о г у ш — күнүн доғдуғу тәрәф — шәрг. Абшеронда шәргдән әсән күләјә күндөгүш күләји вә ја садәчә күндөгүш дејирләр.

Марыг¹ газыб, дөврәсинә саһилдән јығдығым гуру кол-кос вә чырпы илә чәпәр чәкдим. Бөјрү күләјә отуруб, узагдан, Сарыгаја бурнундан өрдәк вә ја бу заман бол олан киләншаһ (гуш) дәстәләрини сәбирсизликлә көзләјирдим.

Бирдән сол тәрәфдән, саһилдән дик учалан тәпә сарыдан пәстдән чалынан флейта сәсинә бәнзәр бирики фит сәси кәлди. Дөнүб баханда, бир дәстә боз киләншаһын тәпәдән үзү ашағы дүз үстүмә кәлдијини көрдүм. Үрәјим һәјәчанла дөјүндү, бармагларым түфәнкин гундағыны сыхды... Овчулуғун ләззәтләриндән бири дә елә будур ки, һәр дәфә ов овладыгда, дәрин һәјәчан кечирирсән. Вурдуғун гуш истәјир мин биринчи олсун, биринчи гушу вурдуғун заман кечирдијин чошгун һәјәчаны инди јенидән дујуб, һәммин ләззәти алырсан.

Өзүмү әлә алмаға чалышыб, марыға синдим. Бир нечә дәгигә, көзүм гушларда, әлим түфәнкин гундағында, һәрәкәтсиз донуб галдым... Будур, гушлар артыг түфәнк мәнзилинә јахынлашыр, бирчә ан сонра...

Бирдән архамдан јары горхмуш, јары тәәччүблү бир чығырты ешитдим:

— Вај, бурда адам вармыш ки!..

Бунун ардынча шән чығырты вә гәһгәһәләр гопду. Гушлар бир анда дик јухары һаваланды вә ганадларыны јелә вериб, сүр'әтлә узаглашмаға башлады. Мән мәсафәнин узаг олмасына бахмајыб, өзүмү сахлаја билмәдим. Автомат ов түфәнкимин беш күлләсини дә далбадал чахдым. Гушлара дејәсән һеч бир шеј олмады, амма түфәнкин сәсиндән һүркүб дағылышдылар. Архамдан бир дә әл чалма вә ушаг күлүшмәси сәсләри кәлди. Бир гыз хусусән севинчәк бир һалда чығыра-чығыра әл чалырды:

¹ М а р ы г — Гушдан кизләнемәк вә күләкдән далдаланмаг үчүн овчуларын јеринә көрә гум, гаја, даш, чыр-чырпы вә сайрәдән дүзәлтдикләри сығыначаг.

— Ај чан, ај чан, нә јахшы олду, дәјмәди!..

Мән көзләрим гишлардан ајырмырдым. Чүнки дәстәдә јараланмыш гиш ола биләрди. Онун һара дүшдүјүнү көрмәк лазымды. Бирдән дәстәдән бир гиш ајрылыб, бир бөјрү үстә ганад чала-чала, сүр'әтлә дәнизә сары ениб суја дүшдү. Мән јалныз инди дөнүб архама бахдым. Бунлар оғланлы-гызлы бир дәстә пионер иди. Гызлардан бир нечәси гишун суја дүшдүјүнү көрдүкдә, тәәссүфлә чығырдылар:

— Вај, вај, јазыг гиш!..

Ики оғлан исә, тез галстук вә көјнәкләрини чыхара-чыхара, дәнизә сары јүјүрдү. Мән буну көрүб онлары сахламаг үчүн чығырдым:

— Дајанын, дајанын, ај гочаглар! Тәләсмәјин! Инди ләпәләр гишу саһилә атар. О үзән гиш дејил, бир дә ки, бу күләкдә, бу ләпәдә дәнизә кирмәк хаталыдыр.

Оғланлар дајандылар. Бу вахт тәпәнин әтәји илә саһилә енән отуз беш-гырх јашларында гывраг, учабој, хошсифәт бир киши ушаглара јахынлашыб, суја кирмәк истәјән пионерләри данлады:

— Бу нәдир? Бу нә өзбашыналыгдыр?!

Тәгсиркар олдуларыны билән пионерләр динмәјиб башларыны ашағы салдылар.

Араја чан сыхычы бир сакитлик чөкдү. Мән јаралы гишун чыха биләчәји сәмтә бахыб, онун ләпәдәјәнә чатдығыны көрдүм. Әлимлә гишу көстәриб дедим:

— Одур, гиш чыхыр. Мүәллим, ичазә верин, кедиб кәтирсинләр.

Мүәллим үзүнү ушаглара чевириб, деди:

— Јахшы, кедин, кәтирин!

Оғланлы-гызлы бүтүн дәстә гуша сары јүјүрүшдү.

Саһилә чыхмыш гиш ајаға галхыб, узун ајагларыны сүр'әтлә ата-ата јүјүрмәк истәдисә дә, учдан сынмыш ганадынын узун ләләкләри ајағына дола-

шыб ону јыхды. Гиш тәкрар галхды. Ушаглары чығырыша-чығырыша јахынлашдығыны көрүб һоппанды, ганадларыны чалдыса да, бирчә метрдән артыг галха билмәјиб, јерә јыхылды. Ушаглар бир анда башынын үстүнү алыб, гишу тутдулар. Намы бир јерә топлашыб, ону марагла нәзәрдән кечирди, сонра бизә сары јүјүрүшдүләр. Јанымыза чатмамыш, узагдан уча сәслә сорушурдулар:

— Бу нә гишдур?

— Нә јејир?

— Һарда олур?

— Јемәлидирми?

Мән күлүмсәјә-күлүмсәјә ушаглары үзүнә бахыр вә һеч нә демирдим. Чүнки бу һај-күјдә нә мән чаваб верә биләрдим, нә дә онлар бир шеј ешидә биләрдиләр. Мүәллим дә гәрибә гуша баха-баха галмышды. Бирдән о әлини галдырыб деди:

— Ушаглар, сакит!.. Бах, бурда дөврә вуруб отурун. Овчу јолдаш бизә бу гиш барәсиндә бир аз мәлумат версин.

Белә дејиб, мүәллим, әли илә марығын јанында јумшаг гумлуғу көстәрди. Ушаглар дәрһал дөврә вуруб отурдулар вә сакитләшиб диггәтлә үзүмә бахмаға башладылар. Мүәллим өзү дә көзүнү мәнә зилләмишди. Мүәллимин сөзүнү јерә салмаг вә ушагларын көнүлләрини сындырмаг истәмирдим, амма овун белә ширин вахтында һеч бу сөһбәтин јери дејилди.

Нә исә... Мүмкүн гәдәр тезликлә бу вәзијәтдән гуртармаг үчүн гишу әлимә алыб, бир тәбиијат мүәллими кими, һамыја көстәрә-көстәрә, гыса мәлумат вермәјә башладым:

— Бу гишун ады киләншаһдыр... чөлләрдә, батаглыгларда олур. Чүллүт чинсиндәндир...

Мән гиш барәсиндә белә өтәри мәлумат вердикчә, саһилә јахын учан гиш дәстәләрини көрүб тәләсирдим.

Нәһажәт:

— ...Инди бу гушу таныдынызмы? — дејә сөзүмү гуртардым вә гушу јерә бурахдым. Гуш учмаға чан атыб бир гәдәр јүјүрдү вә учадан фит верә-верә һоппанды.

— Бах, сизин үчүн охујур да... сәсини дә ешитдиниз!.. — дедим. — Јадынызда галармы?

Гызлардан бири:

— Бәс инди бу јазыг гушун башыны кәсәчәксиниз? — дејә елә јаныглы бир сәслә сорушду ки, мән гушу јердән көтүрдүм вә гыза белә чаваб вердим:

— Јох, гызым, буну сәнә бағышлајачағам. Мәктәбиниздә чанлы кушәниз вармы? Орада бәсләјәрсән, јахшымы?

Гыз севинмиш бир һалда тез мәнә сары јүјүрдү вә гушу икиәлли еһмалча алды. Сонра бир әли илә гушу бағрына басыб, о бири әли илә башыны охшамаға башлады.

— Палтарын гана батар, гызым, ганы һәлә гурумајыб! — дејә мән бу јумшаг үрәкли гызы хәбәрдар едиб сорушдум:

— Јахшы, мәктәбиниздә кәнч натуралиствәр дәрнәји вә чанлы кушәниз вармы?

Гыз гушу кери алачағымдан горхурмуш кими, тез чаваб верди:

— Вар, әми, елә биз һамымыз һәмин дәрнәјин үзвүјүк. Бурада да дәрнәјимиз вә чанлы кушәмиз үчүн экспонат ахтармаға кәлмишик.

Киләншаһ

— Чох јахшы, — дедим, — бу гушу да орада сахларсыныз.

— Әлбәттә, — дејә башга бир гыз она гошулду. — Әлбәттә, сахларыг, о бири мәктәбләрдән дә кәнч натуралиствәр кәлиб бизим шаһкүлүјү...—Гыз гушун

адыны сәһв дедијини анлајыб, дүзүнү хатырлаја билмәдији үчүн, бир ан дурухду.

Әлиндә гушу тутмуш биринчи гыз она көмәк етди:

— Шаһкүлү јох, киләншаһ!.. Бунда нә вар ки, јадында сахла да: килән, бир дә шаһ!..

Ушаглар күлүшдү. Сөзү јарымчыг галмыш гыз давам етди:

— Һә, инди башга мәктәбләрин кәнч натуралиствәри дә бизим киләншаһымыза бахмаға кәләчәкләр.

— Әлбәттә!

— Бу гушдан кимдә вар?

— Һеч кимдә...

Јер-јердән севинчли сәсләр учалды. Ушагларын беләликлә мәнән разы галыб, инди чыхыб кедәчәкләрини күман едир вә бир аз ов етмәјә мачал тапачағыма севинирдим. Бу заман мүәллимин сәсини ешитдим:

— Ушаглар, сакит олун, овчу әми бизә овдан мараглы бир һадисә данышсын.

Ушаглар о саат сусдулар. Көзләрини мәнә зилләјиб јенә дә мараг долу нәзәрләрлә үзүмә бахмаға башладылар. Мүәллим дә мәнә тәрәф дөнүб деди:

— Доғрудан да бу, бизим ушаглар үчүн чох мараглы вә фајдалы олар. Мүмкүнсә, мараглы бир һадисә данышын.

Мән ушагларын бу арзусуну һәвәслә јеринә јетирәрдим, амма бу, инди Һеч мүмкүн дејилди. Буна разы олмаг, бу күн овдан әл чәкмәк демәкди. Ов мөвсүминин башланғычында исә, белә күнләр тез-тез әлә дүшмәзди. Амма ушаглары да наразы јола салмаг истәмирдим. Бу чәтин вәзијјәтдән чыхыш јолу ахтарараг, бир ан дурухдум. Буну көрән ушаглар јер-јердән сәсләндиляр:

— Һә, һә данышын!

— Данышын, әмичан!

— Данышын, нә олар!..

— Хашиш едирик...

Сэслэр кет-кедэ артды. Ытта ушаглардан бир нечэси театр вэ ја концертдэ олдуғу кими, эл чалмаға да башлады...

Елэ бу анда тэпэнин далындан чыхыб дэнизэ сары учан бир дэстэ јашылбаш өрдэк үстүмүзү алды, бирдэн-бирэ бизи көрүб һај-күјдэн һүркдү вэ дик көјэ галхды. Мэн тез түфэнки галдырыб, дөшүмэ басдым вэ тэтијини чэкдим. Ушаглардан бэ'зилэри, хүсусэн гызлар эллэри илэ гулагларыны тутуб, көзлэрини јумдулар. Амма түфэнк ачылмады. Бир аз эввэл патронларын бешини дэ килэншаһлара атмышдым вэ башым ушагларла сөһбэтэ гарышдығындан, түфэнки долдурмағы тамам унутмушдум.

Гејри-ихтијари олараг элими түфэнкин гундағына чырпыб тээссүфлэ сэслэндим:

— Ѓејф!..

Бир аз эввэл шэн-шэн күлүшүб чығырышан ушаглар, бу һалымы көрдүкдэ, бир анда дэјишдилэр. Пешман-пешман мэнэ бахыб санки динмэз-сөјлэмэз үзр истэјирдилэр. Онлары да, өзүмү дэ бу јөндэмсиз вэзијјэтдэн гуртармаг үчүн, ани олараг бир чарэ тапдым:

— Билирсинизми нэ вар, натуралист јолдашлар? Кэлин белэ елэјэк: мараглы ов һадисэси барэсиндэ сөһбэтимиз ахшама галсын. Дүшэркэнизин јерини мэнэ дејин, ахшам ораја кэлим, сөһбэт едэк, јахшымы?

Ушаглар вэ мүэллим бир ағыздан:

— Чох јахшы! — дејэ чаваб вердилэр.

Мэн элиндэ гушу тутмуш гыза мүрачиэтлэ дедим:

— Јахшы, бир дејин көрүм, гушларын мүгэввасыны гајыра билирсинизми?

— Бэс нечэ, мүэллимимиз бизэ өјрэтмишдир.

— Јахшы, онда сизин үчүн ахшам бир нечэ гэрибэ гуш да кэтирэрэм.

— Чох јахшы, сағ олун!

— Сиз дэ сағ олун. Ахшам јэгин көрүшэрик.

Эн мараглы китаб

Абшерон бағларынын эн көзэл вахты августун ахырларыдыр. Ѓавалар хејли сэринләшир. Сөһэр-ахшам, хүсусэн кечэлэр елэ ајаз олур ки, адам үшүјүр. Илин бу вахтына «гујруг доған» дејирлэр. Јэгин ки, бу «гујруг донан», јэ'ни эримеиш гујруг јағынын сојугдан донмаға башладығы вахт демэкдир. Бу вахт јалныз гујруг јағы дејил, мејнэлэрдэ кәһрэба кими үзүмлэр, ағачларда ичи бал долу сары инчирлэр дэ донур, јэ'ни сэринләшир. Кечэ чөкән шеһ бу зэриф мејвэлэрин үстүнү донуг бир тэбэгэ кими бүрүјүр...

Бу вахт Баки јајлагларынын фәхри олан көј Хэзэрин сулары да сэринләшир. Дэниздэ чимэнлэр суја даһа сајмазјана, бирдэн-бирэ кирэ билмир, эввэлчэ ајагларыны суја вуруб, исти-сојуглуғуну јохлајыр, јаваш-јаваш дэнизэ кирир, овуч-овуч су илэ үзлэрини, гулагларыны, дөшлэрини исладыр, сонра бирдэн баш вуруб, башларыны судан чыхарыб, ичлэрини чөкэ-чөкэ, синэ долусу нэфэс алырлар. Сујун вэ һаванын хош сэринлији бэдэнин һэр јеринэ јајылыр.

Ѓэлэ Абшеронун эн көзэл не'мэтлэриндэн бири, ајаг алтына сэрилмеиш халы кими јумшаг, нарын сарымтыл-ағ гум... Бу вахтлар сөһэр-сөһэр гумун үстү илэ јеридикдэ, сэринлик адамын ајағыны гыдыглајыр. Шеһ дүшэндэн сонра гумун үстүндэ, тэзэчэ гарын үстүндэ олдуғу кими, ајдын излэр галыр.

Будур, јеничэ өтүб кечмиш бир довшан лэпири. Бах, кэзэ-кэзэ бу колун дибинэ кэлмиш, бурада көј отдан гырпымыш, сонра бир шеј көрмүш вэ ја һэнирти ешитмиш, бах, бурада шөнкүмүш, дал ајагларынын

дэрин, узун излэри галмышдыр. Бирдэн атыла-атыла гачмышдыр... Лэпирлэр бир-бириндэн узаг вэ дэрин-дэриндир...

Будур, бурада лап индичэ бир билдирчин кэзмишдир. Үч бармаглы хырдача ајаг излэри лап јенидир: бу излэр, бах, бу галын мејнэнин алтына кедир... Оһ, будур, бирдэн пырылты вэ чивилти илэ лап ајағын алтындан галхыр, адамы диксиндирир...

Еһ... Тэбиэтин китабы о гэдэр кениш, о гэдэр мараглыдыр ки, нэ гэдэр охусан, һэр дэфэ јени-јени шејлэр көрүр, өјрэнир вэ лэззэт алырсан: сәһэрин көнүл ачан гызыл шэфэглэри, ахшамын јаваш-јаваш сөнэн, үрәји һәјэчанландыран солғун, һэзин бојалары мэкэр һэр дэфэ јени, һэр дэфэ көзэл, һэр дэфэ даһа тә'сирли дејилми? Һэлэ гоча тэбиэтин гојнунда учалан нәһэнк гурғулары, дәнизин чошгун синэсиндэ салынмыш шәһэрлэри, инсанын гадир эли илэ гуру чөллөрдэ јарадылан күллү-чичэккли чәмәнлэри, тарлалары, бағлары, мешэлэри... Јарадычы инсан зәһмэтинин тэбиэти даһа да зәнкинләшдириб көзәлләшдирдијини көрдүкчэ, адамын үрәји гүрүр вэ ифтихарла долур.

Кәлэчәји јараданлар

«Шэфэг» пионер дүшәркәси Абшеронун эн сәфалы бир јериндэ иди. Кечмишдэ Бакы бәјләриндән биринэ мэхсус олан бу бағын ортасында һэр тәрәфи шәбәкәли, рәнкбәрәнк шүшәбәнд ејванлы бир јәј көшкү учалыр. Күлөкдән горунмаг үчүн дөврәсинэ һасар чәкилиб, ичи чухура салынмыш бөјүк бағчабағын ортасында ири, сәккизкушәли һовузун ичиндә кечәләр електрик ишығында рәнкбәрәнк фәвварәләр вурур. Суда гырмызы балыглар, гәшәнк, ағаппаг гушлары үзүр. Бағчабағда халы нахышлары кими жүлләр-чичәкләр әкилмишдир. Бу күлләрин-чичәк-

лэрин ичиндә, көзәлликдә онлардан кери галмајан товуз гушлары кәзишир. Ири говаг ағачларынын бир үзү түнд јашыл, о бири үзү ағаппаг олан һача-һача јарпаглары меһ әсдикчэ титрәшир, о үз-бу үзә чеврилир. Бунларын хышылтысы чынғыллыгда ити ахан хырдача чајын зүмзүмәсинә бәнзәјир.

Сәһэр дәниз гырағында таныш олдуғум пионер достлар бу дүшәркәдә олурдулар. Дүшәркәнин гапысындан ичәри кирән кими, ушаглар мәни күләкүлә гаршылајыб дөврәмә јығышдылар. Саһилдә ушаглардан ајрылдыгдан сонра вурдуғум бир нечә гушу да онлара кәтирмишдим. Һәммин саат гушлары алыб, марагла бахмаға вэ мәнә чүрбәчүр суаллар вермәјә башладылар.

Сәһбәт едә-едә дүшәркәни кәздик. Кәнч достлар мәнә дүшәркәнин көрмәли јерләрини көстәрдиләр.

Будур, кәнч авиамоделчиләр отағы... Бурада ушагларын гајырдыглары чүрбәчүр планер, гурудан вэ судан учан тәјјарә, һеликоптер моделләри, радио илэ идарә едилән чүрбәчүр машынлар...

Башга бир отагда күрәкли, јелкәнли, моторлу кәми, пароход, теплоход моделләри... Су чәкән, електрик верән күләк мүһәррикләри... Кичик колхоз су електрик стансијаларынын һәрәкәт едән макетләри...

Һәјәтдә чичәк һәвәскарлары дәрнәји үзвләринин салдыглары рәнкбәрәнк күл-чичәк бағчабағы...

Мичуринчиләр кушәси. Чүрбәчүр чалаглар вурлумуш гәрибә мејвә ағачлары, үзүм тәнәкләри, мејвә коллары...

Мән бунлара бахдыгча вэ кәнч достларымын һәр модел, макет, мејвә ағачы һаггында чошгун бир һәвәслә вердикләри изаһаты динләдикчә, күндән гәралмыш бу дирибаш, үзүкүләр ојнаг ушаглар, санки көзүмүн өнүндә бөјүјүр, һәрәси бир мүһәндис, агроном, биолог, ме'мар олур, гурур, јарадырдылар.

Абшеронун эн дадлы, зәриф вэ әтирли мејвәси

олан ағ шаны үзүмүнүн бир салхымыны тәнәкдә көс-тәрә-көстәрә, изаһат верән бир пионер дејирди ки:

— Будур, Мичурин үсулу илә чалаг вуруб сојуға давамлы етдијимиз бу ағ шаны инди Шималда да је-тишә биләр...

Мән тәәччүблә сорушдум:

— Јахшы, ахы пионерләр дүшәркәдә аз мүддәт галырлар. Бир дәстә мүәјјән мүддәт динчәлдикдән сонра, јеринә башга бир дәстә кәлир. Бәс узун мүд-дәтә баша кәлән бу тәчрүбәләри нечә давам етди-рирсиниз?

Пионер күлә-күлә деди:

— Естафета кими... Дүздүр, дәстәләр дәјишир, амма дүшәркә вә бурада апарылан иш дәјишмир. Һәр дәстә өз ишини естафета сајағы, сонра кәләнлә-рә тәһвил верир, онлар да давам етдириләр...

— Дүздүр, — дедим — һәјатда да беләдир!..

Нәһәјәт кәнч натуралистләр мәни өз отагларына апардылар.

Бурада Абшеронун шимал саһилиндә олан битки вә һејванат аләмнин бә'зи нүмунәләри топланмыш-ды. Ушаглар бу күн сәһәр мәнән ајрылдыгдан сон-ра, саһилдән јығдыглары шејләри көстәрдиләр: бир суити кәлләси, габырға вә үзкәчләринин галыглары, бир дири дәниз бағасы, бир нечә гурумуш ијнә ба-лыг, бир суиланы, бир галаг чынғыл нүмунәләри, бир дә мәним онлара бағышладығым дири килән-шаһ...

Мәнән киләншаһы алан дирибаш гыз марагла сорушду:

— Кушәмиз нечәдир, мүәллим? Хошунуза кә-лирми?

Мән кушәјә бир дә көз кәздирдикдән сонра дедим:

— Јахшыдыр, амма һејванат нүмунәләри аздыр. Абшерон ән гәдимдән һејванаты, хусусән ов һејваны

вә гушлары бол олан бир јердир. Мәшһур Бинәгәди көлүндән јәгин ки, хәбәриниз вар?

— Бәли, гәдим заманларда алтына нефт јығы-лыб батаглыг олмуш бу көлә су ичмәјә кәлән ма-монтлар, филләр, кәркәданлар, габанлар вә саир гә-дим һејванлар вә гушлар орада батыб галмышдыр. Гаты нефт батдағы ичиндә бунлар чүрүмәјиб, индијә кими бүтөвдүрләр. Орада тапылан һејванат вә гуш-лардан инди музејдә бир сәрки дүзәлдилмишдир.

— Дүздүр, еләдир. Инди дә Абшерон пајызда ши-малдан чәнуба вә јазда чәнубдан шимала көчән бө-јүк гуш карванларынын јолу үстүндәдир. Буна көрә дә бурада гуш нөвләри чох олмалыдыр. Буна бахан-да, сизин кушәдә бу гушлардан нүмунәләр олдуғча аздыр.

— Дүздүр, мүәллим, — дејә дирибаш гыз күлә-күлә чаваб верди. — Бу барәдә кәрәк сиз бизә көмәк едәсиниз...—О, киләншаһы вә инди кәтирдијим гуш-лары көстәрди. — Будур, бунлары бу күн бизә вер-диниз. Кушәмиз хејли варланды, бундан сонра... — Гыз јолдашларынын үзүнә бахды вә утанырмыш ки-ми дурухду. Бајагкы оғлан она көмәјә кәлиб, јарым-чыг галмыш сөзүнү давам етдирди:

— Бундан сонра сизинлә дост оларыг... Овда вур-дуғунуз гушлардан бизә дә верәрсиниз. Биз дә дири-ләрини чанлы кушәмиздә, өлүләрини мүгәвва гајы-рыб сахларыг.

Ушаглар сәһәр саһилдә олдуғу кими, јенә әл чала-чала, күлүшә-күлүшә чығырышдылар:

— Һә, һә!

— Еләдир!

— Сөз верин!..

Мән бу дәфә артыг үрәкдән севинә-севинә сөз вердим. Доғрудан да белә дирибаш, зирәк ушаглара биликләрини артырмаг үчүн көмәк етмәк шәрәfli бир ишдир.

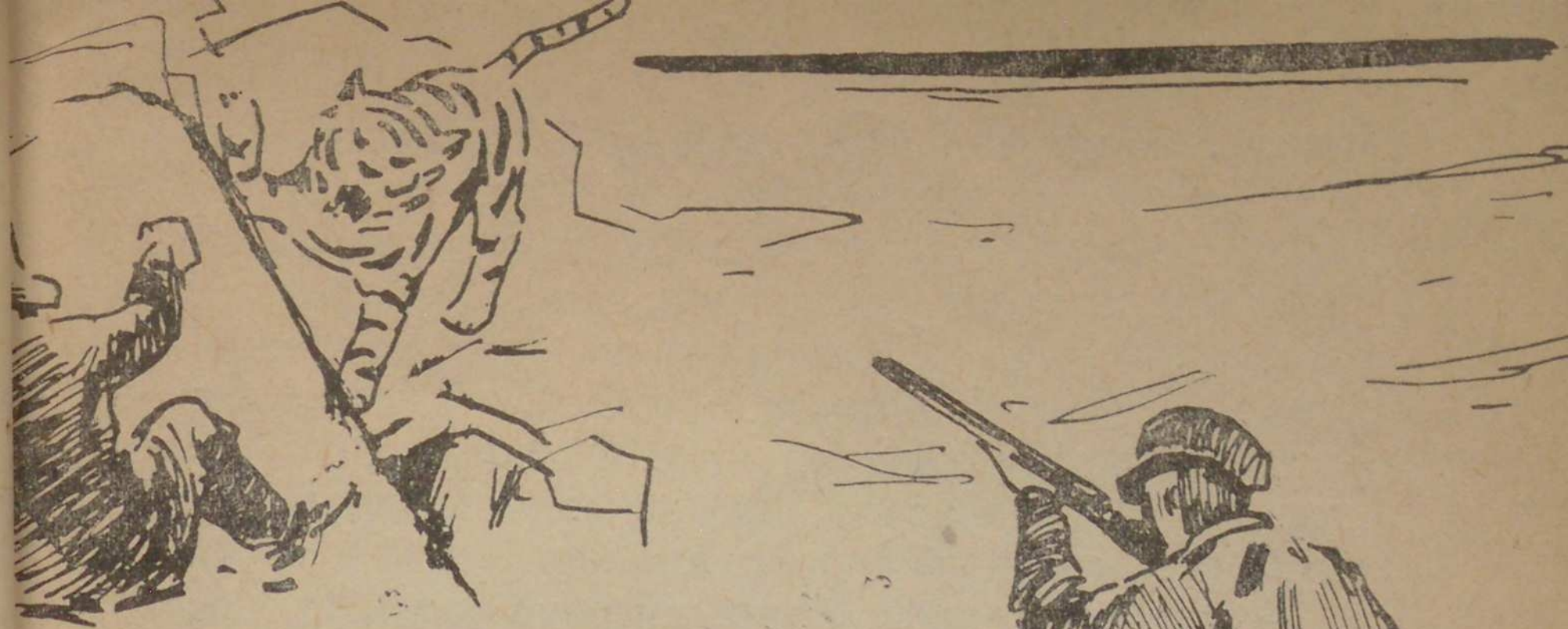
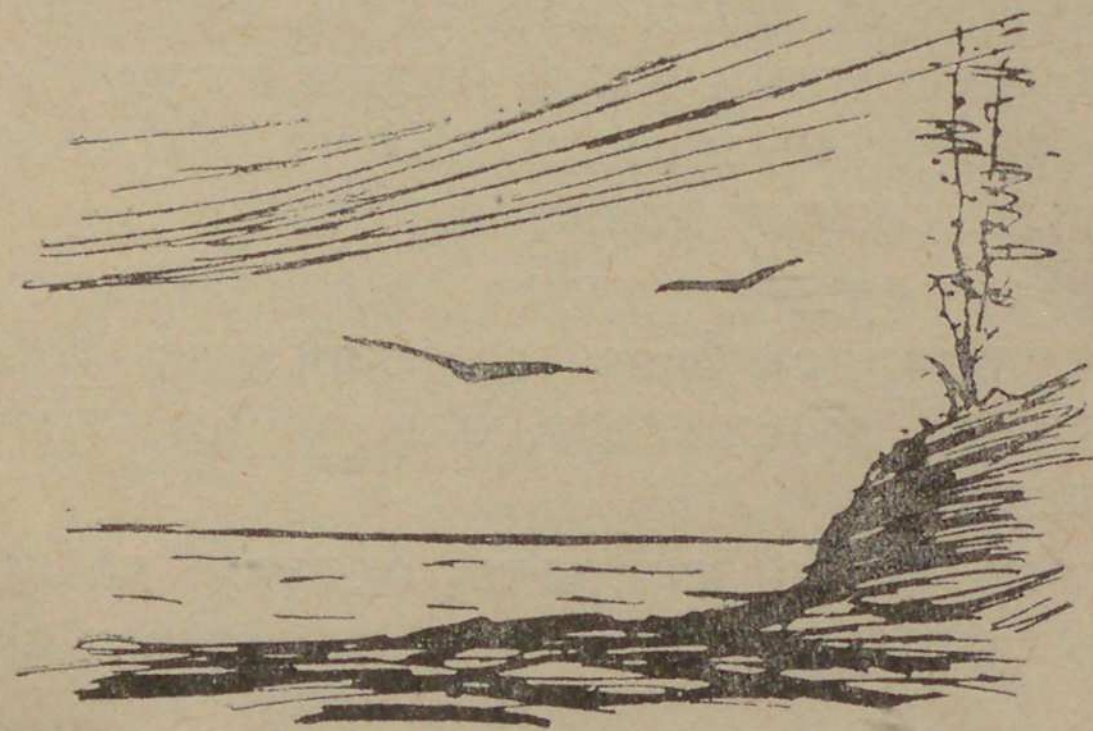

— Бәс ов барәсиндәки һекајә?—дејә ушаглардан кимсә сорушду.

Сөзүн дүзү, дүшәркәни кәзәркән көрдүјүм шејләр мәни о гәдәр марагландырмышды ки, бура нә үчүн кәлдијими јаддан чыхармышдым. Дејәсән елә ушаглар да унутмушдулар. Јолдашларынын бу суалы сәһәрки көрүшүмүзү вә мәним вә’дими онларын да јадына салды. Һамы бир ағыздан тә’кидлә һекајә истәди.

Артыг һава гаралмышды. Һамымыз дүшәркәнин дәнизә бахан кениш ејванына чыхдыг. Орада раһат, јумшаг, сәрин һөрмә креслоларда отурдуг вә мән онлара мараглы һадисәләрлә долу бир ов күнү барәсиндә «Ики күллә» адлы һекајәни охудум.

Сиз дә истәсәниз, һәмин һекајәни бу китабда охуја биләрсиниз.

ИКИ КҮЛЛӘ

Әввәл јолдаш, сонра јол!

— Һә, нә дејирсән, кедирикми?

— Бәс нечә, кишинин сөзү бир олар!

— Елә олмағына еләдир, амма сән буралара бахма, вагонун пәнчәрәсиндән көзә көрүнмүр. Һеч хәбәрин вармыки, чөлә, дүзә нә гәдәр гар јағыб? Һәлә дејирләр ки, дәнизин сују саһилдән хејли узалара гәдәр донуб... Абшеронда белә бир гыш һеч гочаларын да јадына кәлмир.

— Даһа јахшы, бәлкә елә ағ ајы да раст кәлди, вурарыг. Абшеронда ағ ајы вурмағын ајры ләззәти вар... Адымыз тарихә дүшәр!

— Сән зарафата салыбсан, амма мән дүзүнү дејирәм. Бир

јахшы фикирлэш. Мән, әлбәттә, кетмәк тәрәфдары-
јам. Бу да бир ишдир. Јүз илдә бир олар ки, Абше-
ронда Хәзәрин сују донсун. Ов да олмаса, елә бунун
тамашасы өзү бир ләззәтдир. Амма кетмәли олсан,
һәмишәки кими башысојуглуг еләмә, еһтијатыны
көр. Бах, бәри башдан дејирәм, сәнә һеч бир шеј ве-
рәси дејиләм. Сонра инчимә. Фикирлэш, нә лазым-
дырса, кәтүр. Көзлә һа, түфәнкин, патронларын
јенә јаддан чыхыб евдә галмасын!..

— Јахшы, јахшы. Инди ки, ова јох, бузлара та-
маша еләмәјә кедирик, даһа нә түфәнк, нә патрон?

— Онда һеч олмаса, мөһкәм кејин ки, сојугла-
мајасан.

— Бах, буна сөзүм јохдур. Анчаг буну сән өзүнә
де. Мән Уралын гышыны көрмүшәм, ораларда ов
еләмиш бир адамам. Белә сојуглар, белә гарлар мәнә
кар еләмәз...

Достлар зарафатлаша-зарафатлаша, бу гәрара
кәлдиләр ки, сәһәр тездән биринчи електрик гатары
илә јола дүшсүнләр.

Бунлардан бири, — јолдашына өјүд-нәсиһәт ве-
рән, еһтијатлы олмасыны тапшыран, — мүнәндис Ел-
хан, јашы о гәдәр чох олмаса да, тәчрүбәли, сәлигә-
ли бир овчу иди. О һәлә нефт техникумунда, сонра-
лар институтда охудуғу илләрдә дә тәчрүбәни нефт
мәдәнләриндә кечмиш, бу јерләри гарыш-гарыш
кәзмишди. Сон илләр дәниз буругларынын електрик
тәһизаты саһәсиндә ишләјән адлы-санлы бир мүтә-
хәссис иди. О, јалныз ишиндә вә вәзифәсиндә де-
јил, овчулуғунда да интизамлы, еһтијатлы, һәм өзү-
нә, һәм дә јолдашларына гаршы тәләбкар иди.

Онун һәмсөһбәти «ураллы» кәнч оғлан Огтај исә,
бир гәдәр гајғысыз вә башысојуг иди. Сәнәт мәктә-
бини гуртардыгдан сонра Урал поладәритмә завод-
ларындан бириндә тәчрүбә кечмиш, инди бу јени их-
тисасы үзрә Бакы заводларындан бириндә ишләјир-

ди. Өз ишиндә нә гәдәр диггәтли, интизамлы, јахшы
ичрачы идисә, анчаг һәвәскары олдуғу овда, бир о
гәдәр сәлигәсиз вә диггәтсиз иди. Һәрдән көрүрдүн
ки, ов јеринә чатдыгда, мәсәлән, патронларыны јад-
дан чыхарыб евдә гојдуғу мәлүм олурду. Буна көрә
дә инди Елхан она тәкидлә тапшырырды ки, еһти-
јатлы олсун. Чүнки бу дәфә овлары доғрудан да Аб-
шеронда мисли көрүнмәмиш сәрт бир гыш шәраи-
тиндә кечәчәкди. Буна көрә дә һәр чәһәтдән еһти-
јатлы вә тәдбирли олмаг лазым иди.

* *
*

Елханла Огтај електрик гатарындан дүшдүкдә,
күнүн чыхмасына һәлә хејли галмышды. Амма бол-
бол јағмыш гар булудсуз, шәффаф, шахталы гыш
сәмасыны әкс етдирик, әтраф ајдын көрүнүрдү.

Ики јолдаш јан-јөрәләринә көз кәздирди. Тәәч-
чүблүдүр, илин бу вахтында истираһәт күнләри һә-
мишә хејли овчунун дүшдүјү бу саһил стансијасын-
да онлардан башга һеч кәс јох иди.

Гатар нәһәнк бир әждаһа кими боғуг бир сәслә
нәрилдәјиб сүрүнә-сүрүнә кетди. Достлар динмәз-
сөјләмәз јола дүзәлдиләр. Стансија илә саһилдәки
кәнди бир-биринә бағлајан асфалт јола сары јөнәл-
диләр. Перронун ахырына чатдыгда, ирәлидә кедән
Елхан пилләләри гуртармыш билиб, ајағыны узат-
дыгда, гуршаға гәдәр гарын ичинә батды. Гајыдыб
јенә зорла перрона чыхды. Онлар јалныз инди баша
дүшдүләр ки, нијә бурада онлардан башга овчу
јохдур.

Һәр тәрәф гар иди. Амма һәр һалда ахы дүнән
бурадан кәндә кедиб-кәлән олмалы иди. Дүнәндән
ки, гар јағмамышды. Бәс бу адамлар кәндә һарадан
кетмишдиләр? Буралара јахшы бәләд олан Елхан,
һәмин саат јадына салды ки, чамаат јәгин көһнә кәс-

мә јол илә кедиб-кәлир. Чүнки асфалт јолу гар басдығындан, автобус ишләмир. О, гајыдыб перронун о бири башына јөнәлди. О тәрәф дик олдуғундан, күләк тутурду, буна көрә дә гар аз иди. Амма јенә дизә гәдәр варды. Бу гарын ичи илә кәндә сары дар бир чығыр кедирди.

Гар о гәдәр јағмышды ки, стансијадан он-он беш километр аралы кәндләр илә кедиш-кәлиш кәсилмишди. Амма кәнддә јашајан вә нефт мә'дәнләриндә ишләјән фәһләләр һәр күн онлары ишә апаран автобусун белә гарда кәлә билмәјәчәјини јәгин едиб, сүбһ тездән бир-биринин ардынча чәркәјә дүзүлүб, дик јерләрлә кәлиб стансијаја чыхмыш, ишдән галмамышдылар. Елхан һәмин чығыры тапыб, севинчәк Огтајы сәсләди:

— Кәл ардымча... Сағ олсун фәһлә јолдашлар, өзләри ишдән галмајыб, бизә дә јол ачыблар! Јохса бу јолу кетмәк олмазды.

— Сағ олсунлар, вар олсунлар!..

Белә дејиб достлар чығырла кетмәјә башладылар. Амма әслинә бахсан, бу һеч чығыр да дејилди. Галын гарын үстүндә он-он беш адамын бир дәфәјә бир-биринин архасынча аддымламасындан әмәлә кәлмиш дәрин изләр иди.

Достлар чох чәтинликлә аддымлајырдылар. Дик јерләрдә чығырын кәнарларындакы гар дизә гәдәр олса да, дүздә вә енишдә гуршаға чыхыр, аддым атмаға мане олурду. Ајаглары гарын сәһинә гәдәр галдырмаг мүмкүн дејилди, галдырмајанда да, сүјун ичиндә олдуғу кими, гарын ичи илә сүрүмәк лазым кәлирди ки, бу да адамы јаман јорурду. Достлар һәлә јарым километр кетмәмиш, јарымкүркләринин, пенчәкләринин јахаларыны тамамилә ачдылар. Бәрк јүјүрмүш адамлар кими тез-тез, дәрин-дәрин нәфәс алып, ағыз, бурунларындан галын буғ чыхырды. Әтрафын гар вә һаванын шахта олмасына бахма-

јараг, онлар тәр төкүрдүләр. Өндә кедән Елхан бирдән дуруб арха чантасыны, түфәнк гобуруну гарын үстүнә гојду. Бунлар дәрһал гарын ичинә батыб сәһи бәрабәриндә галды.

Башыны ашағы салыб, Елханын ардынча кәлән Огтај јолдашынын дурдуғуну көрмәјиб, архадан онунла тоггушду. Чығыр дар олдуғундан мүвазинәтини итириб, јолун кәнарына, гарын ичинә јыхылды. Даһа доғрусу отурду. Гар гуршагдан олдуғуна көрә, јыхылмаг мүмкүн дејилди.

— Һә, нә олду? — дејә Огтај сорушду: — Нијә дурдун?

— Нечә нијә дурдум? Мән јенә јахшыдыр, дурмушам. Сән ки, пәргу јорған-дөшәјә узанан кими, гарын үстүнә узаныбсан!

Доғрудан да Огтај, әввәл гарын үстүндә отурмушдуса да, анчаг архасындакы чанта вә түфәнк гобурунун ағырлығы илә, өзү дә билмәдән, јаваш-јаваш гарын үстүнә узанмыш, чанта вә түфәнк гарын ичинә батмышды. О, мүвазинәтини дүзәлдиб, галхмаг истәдисә дә, лакин һәрәкәт етдикчә, чанта вә түфәнкин ағырлығындан даһа да гарын ичинә батыр, ајаглары көјдә ојнајырды. Буну көрә Елхан бәркдән күлә-күлә деди:

— Вај сәни!.. Баш вур, гаралты үз, тәрсинә мајаллаг аш! Бир дә, бир дә! Һә бах, белә!..

Огтај гарын ичиндә хејли ешәләндикдән сонра чох чәтинликлә үзү үстә дөнүб ајаға галхды. Үз-көзүндән, гулагларынын ичиндән, сачларындан гары тәмизләјә-тәмизләјә, өз һалына өзү дә күлә-күлә деди:

— Сән дә гәрибәсән һа, нијә бир әл јетирмирдин?

— Бу јахшыдыр, чанын бәркијәр. Бир дә ки, ахы сән «ураллысан», белә шејләр вечинә кәлмәз!

— Һә, јахшы, бәс нијә дурмушуг?

— Бура бах, Огтај, зарафат бир јана, бир фикрләшәк, көрәк, кедә биләчәјикми? Он километр гәдәр јолумуз вар, һәлә јарым километр кәлмәмиш, ган-тәр ичиндәјик... Һә, нә дејирсән?

— Јолдан гајытмаг кишиликтән дејил. Кедәк, нә олар, олар!

Әслинә бахсан, Елхан да гајытмаг фикриндә дејилди. Истәр лап туфан гопсун, һәлә һеч бир дәфә дә јолдан гајытмамышды. Јолдашыны сынамаг үчүн белә дејирди. Бабалар демишкән: әввәл јолдаш, сонра јол!..

— Јахшы, онда кәл бир чарә тапаг. Бу чүр кетмәк мүмкүн олмајачаг.

— Бәс нә едәк? Бурада хизәк-зад гајырмајачајыг ки...

— Нијә гајырмырыг? Гајыраыг, өзү дә лап әла-сындан!

Достлар бир аз дүшүнүб чанталарыны, түфәнк-ләрини, галын үст палтарларыны чыхардылар. Бунлары Огтајын галын мүшәмбә плашынын ичинә сәлигә илә јығыб, гајыг шәклиндә сарыдылар. Түфәнк-ләрин гајышларыны вә кәмәрләрини бир-биринә бәнд едиб, бу гәрибә хизәјә бағладылар. Һамар гарын үстү илә чәкмәјә башладылар. Һәм өзләри јүнкүлләшдиләр, һәм дә хизәк һеч күч апармадан рататча сүрүнүрдү.

Бир гәдәр белә кетдикдән сонра Огтај деди:

— Һејф, кәрәк тулалары да кәтирәјдик. Хизәјә гошардыг. Инди ки, гыш белә кәлиб, биз дә бир дәфәлијә шимал овчулары кими, ит гошулмуш хизәклә ова кедәрдик.

— Еләдир ки, вар... Сән горх ки, тулалары да да-лына миндирмәли олмајајдын. Онданса, јахшы оларды ки, бурадан елә бир чүт марал гачајды, биз дә кәмәнд атыб бојунларына салајдыг, јел кими кедиб, бизи мәнзилә чатдырајдылар...

— Бәс бир чүт гу нечә? Һәрәмиз биринин далына минәрдик, шејләримиз дә јерлә, архамызча сүрүнүб кәләрди...

— Бура бах, белә кетсәк, бизим бу овумуз да барон Мүнһаузенин овларына дөнәр.

— Бәс овчу Пирини нијә демирсән?

Огтај сөһбәтә гызышыб, хизәјин гајышындан чәкмәк әвәзинә, өзү дә Елхана јүк олмушду. Иши белә көрән Елхан бирдән дајанды. Архадан кәлән Огтај вә онун ардынча хизәк Елханы елә бәрк итә-ләди ки, бу дәфә, о, өзүнү сахлаја билмәјиб, үзү-гујлу гарын үстүнә јыхылды. Инди күлмәк нөвбәти Огтајын иди. О, дојунча күлүб, сәсини узада-узада деди:

— Һә, һә!.. Нечәсән? Күлмә гоншуна, кәләр башына!

Елхан тез ајаға галхыб, үст-башыны чырпа-чырпа деди:

— Јох, достум, сәнин башына кәлән өзкә шејди. Мән дадына чатмасајдым, инди јәгин ки, гарын ичиндә көјәриб, гол-будаг да атмышдын.

Бу зарафатлашмадан сонра достлар белә гәрара кәлдиләр ки, хизәји, икиси бирликдә јох, нөвбә илә чәксинләр. Онда Елхан әли илә ирәлини көстәриб деди:

— Бах, о јаныб-сөнән сарылы-гырмызылы ишыға гәдәр сән апар, сонра мән.

Огтај Елханын көстәрдији сәмтә бахды. Орада ади електрик ишығына бәнзәр бир ишыг көрүнүрдү.

— Бәс сарысы-гырмызысы һаны? — дејә Елхандан сорушду. — О ки, ади електрик лампасыдыр.

— Бир гәдәр көзлә... Одур, бах!..

Доғрудан да гырмызы бир ишыг шиддәтлә парлајыб, һәмин анда јох олду. Јериндә јенә ағымтыл ади ишыг галды. Лакин диггәтлә бахдыгда, ишыг санки ејни нөгтәдә һәрләнирди.

— Бэс сары һаны?

— Бир азча да көзлэ... Одур, бах!

Бу дэфэ ејни шиддэтлэ сарымтыл ишыг парла жыб јох олду. Даһа доғрусу, бу парлајан ишыглар јох олмур, сүр'этлэ дөнән бир автомобил фарасы кими һәрлэниб, нәһәнк, парлаг бир гылынч сајағы гаранлығы јарырды.

— Бу нәдир? — дејә Огтај сорушду.

— Мајак!

— Мајак? Бэс мән башга јердә мајак көрмүшәм, о елә һәмишә прожектор кими бир чүр парылдајыр, һеч рәнки дәјишмир.

— Еләдир, мајаклар һәрәси бир чүр јаныр. Кәмичиләр узагдан мајак ишығынын рәнкиндән, һансы фасилә илә јаныб-сөнмәсиндән вә рәнкләрин дәјишмәсиндән онун јерини дүрүст тә'јин едирләр. Һарада олдуғларыны дүрүст билирләр.

— Белә де... Бах, дүзү, мән буну билмирдим. Күман едирдим ки, мајаклар һамысы бир чүр јаныр.

— Һәлә һарасыдыр? Чох шеј өјрәнәчәксән. Бир бура бах, — дејә Елхан бир аз сола дөнүб дәнизә сары бахды. О, дәнизин ичиндә, саһилдән чох-чох узагларда, кәми јолунда бир-бириндән хејли аралы јаныб-сөнән мајаклары да јолдашына көстәриб, баша салмаг истәјирди ки, бунлар да кәмиләрә јолдан чыхмамаг үчүн ишарә верән мајаклардыр. Амма гәрибәдир, нә гәдәр бахдыса да, һеч бир шеј көрмәјиб тәәччүбләнди.

— Һара бахым? — дејә Огтај сорушду.

Јолдашына көстәрмәк истәдији шеји өзү дә тапа билмәјән Елхан, өзүнү сындырмамаг үчүн зарафатјана чаваб верди:

— Һеч... Кедәк, һамысыны бирдән өјрәнсән, јадында галмаз. Галаныны да сонра дејәрәм.

Достлар сөһбәт едә-едә кедирдиләр. Гыш кечәсинин шәффаф һавасында мајакын ишығы јахын кө-

рүнүрдү. Амма әслиндә чох узагда иди. Огтај хејли кетдикдән сонра, мајакын јенә әввәлки јердә олдуғуну көрүб, дилләнди:

— Бура бах, ашна, бу мајак ахы һеч јахынлашмыр. Дејәсән мәнә кәләк кәлирсән.

Елхан күлә-күлә деди:

— Мајак бизә јахынлашачаг, јохса биз мајака? Јох, горхма, чатмышыг. Аз галыб. Мајака чатсаг, елә дәнизин гырағындајыг.

Һәр парылдајан шеј гызыл дејил!

Достлар саһилә јахынлашыр, һава да јаваш-јаваш ачылырды. Өндә кедән Елхан дәнизин саһилиндән тәбии бир бәнд кими јүксәлән тәпәјә чатдыгда:

— Һә, будур чатдыг, — деди, амма о саат сон дәрчә тәәччүблү, бир аз да горхмуш бир сәслә, — вај сәни... Бу нәдир?! — дејә јериндә донуб галды.

— Нә вар?

— Нә олачаг... Бир бах, кәлиб шимал гүтбүнә чыхмышыг!..

Буралара бәләд олмајан Огтај нә гәдәр бахдыса да, бир шеј баша дүшмәди. Гаршыларында гат-гат, гара-бозумтул, үстү гарлы гајалар узаныб кедирди. Ирили-хырдалы, гырыг-гырыг, диш-диш гајалар бир-биринин үстүнә галанмыш, бир-ики адам боју, бә'зән бир-ики мәртәбә ев һүндүрлүјүндә учалмышды.

Огтај тәәччүбдән дили-ағзы гурумуш Елхана дөнүб сорушду:

— Дәниз бу гајаларын ардындадырмы? Бэс дејирсән чатмышыг?

— Чатмағына чатмышыг. Дәнизин гырағындајыг, амма...

Елхан бир гәдәр дурухду. Бу заман, онларын сағындан дәнизә узанан, гајалығын ардындан бојланан сојуг, чәһрајы тыш күнәши, һәр шеји ајдынлаш-

дырды. Ики кәнч овчунун көзләри өнүндә нағыллардакы эфсанэви бұлур сарајлар аләминә бәнзәр гәрибә бир мәнзәрә чанланды.

Бајаг бозумтул гара көрүнән гаја галаглары бирдән-бирә көј гуршағынын бүтүн рәнкләринә чалан шөләләрлә санки алышыб јанды. Бунлар гаја дејил, буз галаглары имиш!.. Ән мүхтәлиф бичимдә, ән мүхтәлиф шәкилләрдә, ирили-хырдалы буз лајлары гарма-гарышыг бир һалда бир-биринин үстүнә галанмышды. Алтдакы лајлар мәдән сулары шүшәләри рәнкиндә, јухары галхдыгча түнд јашыл, сарымтыл-көј, ән үстдәки гатлар исә, гыш шәфәгинин рәнкини әкс етдириб, көјүмтүл чәһрајыја чалырды...

Бир күн әввәл әсән күләкдә буз галагларынын арасындан фышгырыб фәвварә вуран дәниз сулары бузларын гырыг шүшә кими ити шәффаф учларындан сүзүлә-сүзүлә донуб сырсыралар һалында галмыш, инди күнүн шөләләри дүшдүкчә, чилчыраглардан асылан бұлур пәрәкләр кими рәнkdән-рәнкә чалыб парылдашырды. Буз лајларынын вә донмуш сулары алтында галмыш ағаппаг гар гатлары бу рәнкләр симфонијасына башга бир аһәнк верирди. Санки нәһәнк бир каләјдоскоп ағыр-ағыр һәрләнир, ишыг вә рәнкләрин ојнашмасындан һәр ан бир-бириндән даһа көзәл рәнкләр шөләләси јарадырды.

Достлар мисли көрүнмәмиш бу мәнзәрә гаршысында һејран галмышдылар. Бу көзәл рәја вә хәјал аләминдән ајрылмаға горхурлармыш кими, һеч бири сәсини чыхармышды. Нәһајәт даһа һәссас вә даһа сәбирсиз олан Огтај дөзә билмәјиб дилләнди:

— Бу нәдир Елхан? Јохса биз јуху көрүрүк? Һејф ки, һеч биримиз нә шаир, нә рәссам дејилик! Јохса...

— Шаир вә рәссам!.. Гышын бу шахтасында, сәһәрин бу чағында онларын бу јерләрдә нә ишләри

вар ки, белә шејләри көрсүнләр дә! Нә кәлиб музејләрдәки лөвһәләрә, китабханалардакы китаблара!..

— Һеч ов етмәсәк дә, бу көрдүјүмүз мәнзәрә елә бизә бәсдир. Бир көр нә аләмдир! — дејиб Огтај Елханын үзүнә диггәтлә баханда, тәәччүблә көрдү ки, бу мәнзәрәдән о, нәинки ләззәт алмыш, һәтта дејәсән бир аз да гајғылы көрүнүр.

— Нә вар, нијә динмирсән, мәкәр һеч руһун јохдур?

— Билирсәнми, Огтај, мәшһур бир рус халг мәсәли вар, дејәрләр ки, һәр парылдајан шеј гызыл дејил!.. Бу бузлар нә гәдәр гәшәнк көрүнсәләр дә, чох зијанәвәр шејләрдир. Бир күләк гопса, бунлар сүр'әтлә һәрәкәтә кәлиб, бизим дәниз буругларына, естакадалара бөјүк зијан верә биләр.

Һава Елханын сөзүнү тәсдиг едирмиш кими, јаваш-јаваш тутулмаға, гаралмаға, сүр'әтлә шиддәтләнән баты¹ күләји әсмәјә башлады. Бузларын үстүндән әсән күләк елә сојуг иди ки, адамын үзүнү, гулагларыны, бурнуну садәчә үшүтмүр, елә бил алов кими гарсалајыр, јандырырды.

Бир анда күнүн үстүнү булудлар алды, һава гаралды вә бирдән кетдикчә артан гәрибә бир уғулту гопду. Санки минләрлә шүшә-чини, бұлур габгачағы бир-биринә чырпыб сындырыр, һараданса, учадан суја атырдылар. Узагларда бузлар арасындакы бошлугларда бузлара чарпан далғаларын боғуг хышылтысы да бу сәсләрә гарышыб, горхунч бир курулту әмәлә кәтирди. Бир аз әввәлки о көзәл эфсанэви мәнзәрәдән бирчә әләмәт дә галмаммышды. Алагаранлыгда сыјрылмыш гылынчлар кими парылдашан буз лајлары бир-бирини итәләјиб сыхышырды, гырыб парчалајыр, бир-биринин үстүндән

¹ Б а т ы—батмаг сөзүндәндир. Күнбатан—гәрб демәкдир. Абшеронда гәрбдән әсән күләјә баты күләји ја да еләчә баты дејилир.

ашырды. Буз галаглары һәрәкәтә кәлмишди вә бу һәрәкәт зәлзәлә кими горхунч иди...

Бирдән узагларда, чох-чох узагларда санки шимшәкләр чахды. Көйдә шимшәјин көјүмтүл зигзаглы гырманчы көрүнмәдисә дә, амма јер-көј бир ан гырмызымтыл бир ишыгла ајдынланды. Бир ан сонра бу парылты бир дә, бир дә тәкрар олунду. Сонра бунлары көј курултусундан даһа шиддәтли курултулар тә'гиб етди.

Елхан илә Огтаја елә кәлди ки, доғрудан да јер тәрпәнди.

Јер тәрпәнә биләрди. Зәлзәлә һәмишә ола биләр. Амма илин бу вахтында шимшәк чахмасы, көј курулдамасы инанылачаг шеј дејилди...

Бәс бу нә иди?..

— Бу, вахтилә совет халгларынын сәадәтинә көз тикмиш алман фашистләрини тармар едән мәшһур ракет минаатанларынын — катјушаларын шә'лә вә курултулары иди. Инди онлар дәниз буругларыны јыхыб дағытмаға кәлән буз ордуларыны дармадағын едирди.

Һансы философ исә, бир заман белә демишди: «Инсан өз ачизлијини дәнизин гаршысында һисс едир». Лакин совет адамлары бу һикмәтли сөзүн әксинә олараг дәнизә дә галиб кәлмишдиләр.

Дәниз өз гојнунда милјон илләрдән бәри кизләтдији хәзинәләри ашкара чыхаран, ону алыб апармаға чүр'әт едән инсанлара гаршы санки гәзәбләнмишди. Вахтилә көйдән атәши алыб инсанлара верән чәсур Прометеји мәғрур Зевс амансызчасына чәзәландырдығы кими, азғын дәниз дә онун сојуг гәлбинин дәринликләриндә атәш ахтаран, ону орадан алыб апаран горхмаз инсанлары горхутмаг, онлара амансыз чәза вермәк истәјирди.

Чүр'әтли, инадкар инсанла мәғрур вә азғын дәниз арасында бу мүбаризә чохдан кедирди. Инсан

дәнизин чошгун синәсинә илк нәштәри батыранда, дәниз күкрәмиш, бағырмыш, јер алтынын дәншәтли гүввәләрини көмәјинә чағырмышды. Көпүкләнән далғалар аловланмыш, сулар од пүскүрмүшдү. Лакин чәсур инсан горхмамыш, чәкинмәмиш, дәнизин гојнунда далғалардан даһа күчлү фәвварәләр јаратмыш, алышан далғалары сөндүрмүш, дәнизин көксүнү дәлмиш, онун шаһ даманыны тапмыш, онун ганыны алмышды...

Инсан чошгун далғаларын үзәриндә буруглар учалтмышды. Дәниз даһа да гәзәбләнмиш, дузлу нәфәси илә дәли рузикарлары һарајламыш, нәрилдәјән див сүрүләри кими, ағ јаллы далғалары илә буруглара һүчум етмиш, онлары силкәләмиш, амма јыха билмәмишди.

Өз түкәнмәз зәкасындан гүввәт вә гүдрәт алан инсан, дәнизин каһ буз кими нәфәси илә ган дондуран, каһ әждаһа кими од пүскүрән далғалары үзәриндә көрпүләр гурмуш, евләр, сарајлар тикмиш, шәһәр салмышды... Инди инсан дәнизин үзәриндә дә, јер үзүндә олдуғу кими, там һөкмранды. Бурада о ишләјир, гурур, јарадыр, динчәлир, чалыр, ојнајыр. Бурадан да онун шән вә мәс'уд сәси кәлир, кур вә мәғрур нәғмәси јүксәлирди. Дәнизин әбәди вә һәдсиз-һүдудсуз һөкмранлығы пуч олурду...

Дәниз буна артыг дөзә билмәмиш, сон саваша, өлүм-дирим савашына киришмиш, далғалар үзәриндә әчаиб нәһәнкләр кими јырғалана-јырғалана јеријән буз дағларындан гошун топламыш, нә'рә чәкәчәкә, инсан үзәринә һүчума кечмишди. О инсанын узун илләрдән бәри чүр'әтли, инадлы әзм вә сәбатлы зәһмәти илә јаратдығларыны бир һәмләдә мәнв етмәк истәјирди...

Тәјјарәләр гурғушун кими ағыр гара булудлары јара-јара, дәнизин үзәринә шығыјыр, онун ән горхунч гүввәләрини, — ағыр-ағыр, амма инадла бу-

руглара, естакадалара, евлэрэ, сарајлара гаршы јер-
ријэн нәһэнк буз галагларыны кәшф едиб, рәнкарәнк
фишәнкләрлә нишан верир, саһилдән ағыр мина-
атанлар, топлар ора од јағдырыр, бузлары гырыр,
парчалајыр, әридирди...

Бу, — мұһарибә иди. Инсан илә тәбиәтин кор гүв-
вәләри арасында әсил, амансыз бир мұһарибә... Бу
чәтин, ағыр мұһарибә күнләрлә, һәфтәләрлә, кечәли-
күндүзлү давам етди... Нәһажәт инсан галиб кәлди!..

Кәнч овчу достлар бу мисилсиз мұһарибәнин илк
јајлым атәшләринин сәсини ешидир, онун шимшәк
чахан шө'ләләрини көрүрдүләр. Амма һәлә бунун нә
олдуғуну билмирдиләр.

— Бу нәдир, Елхан? — дејә Огтај бу дәфә бир аз
никаран бир сәслә сорушду.

— Бу күн гәрибә һадисәләр күнүдүр, Огтај! Бу
гар, бу бузлар, бу шимшәк вә илдырымлар... Мәнә
елә кәлир ки, бунлар тәкчә көјләрин иши дејил, де-
јәсән јер илә көј арасында мұһарибә башланмыш-
дыр!..

Икидин икидән еһтијаты артыг олар

Бу сөзләрдән сәнра достлар ишә киришдиләр. Он-
лар ләпәдөјәндән хејли аралы, адам боју һүндүрлүк-
дә олан гајаларын јанында дурмушдулар. Отуз-гырх
ил әввәл бу гајалар овчулар үчүн тәбии марығлар
иди. Сон заманлар Хәзәрин сују хејли азалдығындан,
бу гајалар инди саһилдән узагда, гуруда галмышды.
Кәнч овчулар бу гајаларын далында шиддәтлә әсән
күләјин бузлу нәфәсиндән горунурдулар.

Күләк артдыгча, булуд да, сојуг да артыр, орада-
бурада далдаланмыш сајсыз-һесабысыз гуш дәстәлә-
рини чәнуба говурду. Гушлар ади вахтларда олдуғу
кими, мәһдуд бир золагла, һәм дә еһтијатла саһил-

дән узаг дејил, сағдан-солдан, көз ишләдикчә кениш
бир саһә илә учушуб кәлирди. Сојуг онлары о гәдәр
чашдырмышды ки, далбадал атылан түфәнк сәслә-
рини дә сајмајыб, дәнмәдән јолларына давам едир-
диләр. Буна көрә дә һәр ики овчу түфәнкләри
бошалдыб-долдурмаға мачал тапмыр, һеј атыр-атыр-
дылар. Түфәнкләр гызыб, овчуларын әлчәкли әллә-
рини јандырыр, онлар түфәнкләрин лүләсини гарын
ичинә басыб сојудур, јенә атырдылар.

Нисбәтән даһа кәнч, тәчрүбәсиз вә тәзәһәвәс олан
Огтај узаг-јахын билмәдән, көзүнә көрүнән бүтүн
гушлара атырды. Елхан исә сәбир вә тәмкинлә гуш-
лары сечиб, бәјәндијини вурурду...

Арадан бирчә саат кечмәмиш, даһа ири гушлар,
даһа чох кәлмәјә башладыгда, Огтајын һәјәчанлы
сәси ешидилди:

— Елхан, патронун вармы?

— Һә, јенә башланды?!

— Јох, мән өлүм, вармы?

— Бир аз вар, нечә ки?

— Беш-алтысыны мәнә вер!

— Елә вар-јох беш-алты патронум галыб... Бир
дә һәвәсдир—бәсдир дә, бүтүн гушлары гырмајача-
јыг ки!..

Бир аздан Елханын да патрону гуртарды. Вур-
тут икичә патрону галмышды ки, бунлар да габан,
чанавар вә саир вәһши һејванлары вурмаг үчүн
гурғушун күллә илә долдурулмуш патронлар иди.
Елхан патронларыны јохладыгда, һәммин ики долу
патрону көрән Огтај, севинчәк деди:

— Ај Елхан, бах, ики патронун галыб ки! Тез дол-
дур, кәлән газ сүрүсүнү көрүрсәнми?

— Газ јох, лап газ бојда гызыл да олса, онлары
атмарам!

— Нијә ки?

— Она көрә ки, бунлар күллә илә долдурулмуш-

дур. Овчунун јанында ештијат үчүн һәмишә бир нечә белә күллә олмалыдыр.

— Јә'ни дејирсән ки, бәлкә бизә ајыдан, чанавардан һүчум еләди?

Огтај бу сөзләри истенза илә дејирди. Елхан исә, она чидди чаваб верди:

— Нә билмәк олар? Олду олду...

— Ахы, һеч бураларда ајы, чанавар јох, чаггал да көрән олмајыб...

— Бәс бураларда буз гајалары, гышын бу вахтында шимшәк, илдырым көрән олубму?!

Огтај нә гәдәр тә'кид етдисә, Елхан сөзүндә мөһкәм дуруб күлләләри атмады.

Онлар хејли гуш вурмушдулар. Јығыб шәләләдиләр вә гајанын далдасында отуруб һаһар етмәјә башладылар.

Елхан буғланан чајдан ичә-ичә, адәти үзрә гајанын далындан дәниз саһилини, бир-биринин үстүнә галанмыш вә ағыр-ағыр һәрәкәт едән буз лајларыны нәзәрдән кечирирди.

Бирдән көзүнә бузларынын үстү илә саһилә доғру һәрәкәт едән бир гаралты дәјди. Бу гаралты үзү үстә сүрүнән, имәкләјән адама бәнзәјирди. Елхан стәкан әлиндә, донуб галмыш, көзләрини кәркин бир диггәтлә һәммин нөгтәјә зилләмишди. Ону белә көрән Огтај да марагла:

— Јенә нә көрүбсән? — дејә сорушду вә бојланыб бахмаг истәдикдә, Елхан ону сахлады:

— Дајан, дајан, тәрпәнмә! Бурдан, гајанын арасындан бах, көрүрсәнми?

Бу анда гаралты бузларынын киринти-чыхынтылары арасында јох олмушду.

— Нәч нә көрмүрәм. Нәдир ки?

— Нә олдуғуну һәлә мән дә билмирәм, бу саат мә'лум олар.

Бу анда гаралты бир буз гајасынын үстү илә сүрүнүб ашкар көрүндү.

— Бах, — дејә Елхан Огтајы дүртмәләди.

— Нә, нә... көрдүм, о нәдир?

— Суити!

— Нә јекә шејдир!

— Динмә, дајан, көрәк һара кедир?

Достлар гајанын далына синиб диггәтлә бахмаға башладылар.

Суити буз галагларынын арасында гәрибә бир чәлдликлә ирәлиләјир, дик бузларынын үстүндән сүрүшүр, һүндүр јерләрә чыхмајыб, әтәкләрдән өтүрдү. Бузларынын арасында каһ бир анлыға јох олур, сонра јенә көрүнүрдү. Арабир дуруб, көрпә ушаг башына бәнзәр јупјумру башыны ојан-бу јана чевирир, һаваны гохлајыр, јенә ирәлиләјирди. Даим бир истигамәтдә саһилә сары јеријирди. Елхан онун кетдији сәмтә, саһилә диггәтлә бахды. Отурдуглары јердән тәхминән ики јүз метрә гәдәр аралы, дәнизин гырағында нә исә, сарымтыл бир шеј көрүнүрдү. Елхан ити көзләри илә диггәтлә һәммин шејә бахды. Бу, — бир-ики күн әввәл буз ахыныны бура кәтирән шиддәтли хәзринин саһилә атдығы ири бир узунбурун балыг иди.

Мәсәлә мә'лум олду: күнләрдән бәри һәрәкәт едән бузларынын үстүндә, өзүнүн дә хәбәри олмадан, кәлиб буралара чыхмыш суити јәгин ки, бәрк ачмышды. Бир-биринин үстүнә галанмыш буз лајлары, ону дәниздән узаглашдырмыш, о да јемәјә бир шеј тапмамышды. Инди саһилдән јағлы узунбурун балығын ијини алмыш, гарныны дојурмаға кедирди.

Елхан јавашчадан Огтајын гулағына пычылдады:

— Бабалар дүз дејибләр: гарын баша бәладыр.

Огтај бир шеј баша дүшмәјиб, сорушду:

— Нәчә мәкәр?

Елхан тез ону сусдурду:

— Сус... Јаваш... Көрүрсәнми, гыраға чыхыр, гарныны дојуздурмаға... — дејиб эли илә суитинин чыхачағы јери она көстәрди.

Огтај бирдән:

— Кәлсәнә ону вураг! — дејә јериндән сычрамаг истәди.

Елхан ону сакитләшдирди:

— Јаваш, јаваш!.. Бу саат һүркүдәрсән, гачар-кәдәр. Дејирсән вураг? Пис олмаз... кәләндә истәһза илә ајы овундан данышырдын... бу да елә ајы кими бир шејдир. Амма нә илә вурачагсан?

— Бәс сәндә ики күллә вар ки!

— Һә!.. Бәс бајаг дејирдин онлары да ат... Инди көрдүнмү!

Елхан бир гәдәр фикирләшди. О, билмирди ки, һәр еһтимала көрә еһтијат үчүн сахладығы күлләләри суитинә атсын, ја јох? Атса, демәли, икиси дә, әлләриндә силаһ олдуғу һалда, силаһсыз-јарагсыз галачагдылар. Атмаса да... Белә фүрсәти әлдән вермәк истәмирди. Нәһајәт о, белә гәрара кәлди ки, күлләләрин бирини атсын, бирини дә нечә олурса-олсун, ахыра гәдәр сахласын.

Елхан фикирләшә-фикирләшә, көзләрини суитидән ајырмырды. Будур, суити ахырынчы буз лајынын үстүндән сүрүшүб гумлуға чыхды, јенә дурухуб әтрафы көздән кечирди. Сонра чүр'әтлә балыға сары јөнәлди. Чатан кими, ачкөзлүклә јемәјә башлады.

Елхан күлләнин бирини чыхарыб түфәнкә гојду. Буну көрән Огтај деди:

— Бирини нијә? О бирини дә гој. Бәлкә дәјмәди...

— Әввәла, кәрәк дәјсин, амма дәјмәсә дә, икинчисини атан дејиләм!

— Ахы нијә?

— Нијәсини бајаг сәнә дедим... Ди јахшы, бурдан бојланыб еләмәјәсән һа!..

Буну дејиб, Елхан галын үст палтарыны чыхартды, түфәнкини көтүрүб гарын үстү илә сүрүнмәјә башлады.

Баһарда бурада кәнд чамааты бостан әкмишди. Ону күләкдән, дәниз сујундан вә гумдан горумаг үчүн бәнд вуруб чәпәр чәкмишдиләр. Елхан чәпәрин диби илә сүрүнүрдү. Күләк дәниз гырағындан гары совуруб азалтмышдыса да, чөкәкдә хејли гар вар иди. Елхан һәммин јумшаг гарын үстү илә имәкләјирди. Һәлә әлли-алтмыш метр сүрүнмәмиш, ону тәр басды. Јерә синиб азачыг дурду, нәфәсини дәрди. Еһтијатла чәпәрин далындан бојланыб бахды. Суити өз ишиндә иди. Елхан әлли метр дә сүрүнсәјди, ата биләрди. Јенә сүрүнмәјә башлады. Тәхмин етдији јердә бир дә бојландыгда, мәсафә јетмиш-сәксән метр анчаг оларды. Гуш түфәнки үчүн, күллә илә дә олса, бу мәнзил узаг иди. Амма бурада чәпәри су јуб апармышды, даһа ирәли кетмәк олмазды. Елхан түфәнки синәсинә басдыгда, суити һәниртиме дујду, нә олдуса, учмаға һазырлашан гуш кими, бојнуну узадыб башыны дик галдырды. Даһа бирчә гырпым да ләнкимәк олмазды.

Елхан диггәтлә нишан алыб чахды. О, өзүнә архајын идисә дә, амма бу мәсафәдән сәрраст атмаг чәтин иди.

Суити јериндән сычрајыб, јөндәмсиз бир һалда һоппана-һоппана бузлара сары гачдыса да, амма биринчи буз лајына чатмамыш, бир-ики дәфә һәрләниб јериндәчә галды. Елхан она сары јөнәлди. Огтај да гајанын далындан чыхыб јолдашына тәрәф гачды, һәлә узагдан:

— Ај сағ ол, вар ол! — дејә чығырырды.

Онлар суитијә чатдылар. Сол үзкәчинин алтындан ган ахырды. Јаман јекә, һејвәрә бир суити иди. Хырда гара золаглы түнд гәһвәји дәриси гарнынын алтына доғру гара гәһвәји вә сарыја чалан дамар-

дамар мәрмәрә бәнзәјирди. Түкләри гыса вә јумшаг иди. Пар-пар парылдајырды. Бәдәнинә көрә чох кичик олан јумру башы, ики овуч ичинә јерләшән ушаг топуна бәнзәјирди.

Елхан һәмишә овда белиндә кәздирдији фин бычағыны чыхарыб, суитинин дәрисини сојмаға башлады. Огтај сорушду:

— Буну нә едәчәксән?

— Бундан икиси олсајды, јахшы бир ов јарым-күркү чыхарды; инди ки, бирчә дәнәдир, бундан бир чүт јахшы ов чантасы тикдирәчәјәм. Бири мәним, бирини дә сәнә верәчәјәм ки, јадында мөһкәм сахлајасан, һәмишә еһтијат үчүн кәрәк бир нечә күллән олсун!

Јүз күн јараг, бир күн кәрәк!

Достлар јерләринә гајыдыб јығышмаға башладылар. Һәлә һеч күнорта олмамыш ову гуртармышдылар. Бу дәфә јүкләри хејли ағыр идисә дә, амма јолу даһа раһат кедәчәкдиләр. Дәниз гырағындан бир нечә парча ағач тапыб, доғрудан да хизәјә бәнзәр бир шеј гајырмышдылар. Суити дәрисини дә алтдан салыб, шејләрини вә гушлары онун үстүнә јығмышдылар. Бу хизәк гарын үстү илә лап раһат сүрүшүрдү, елә бил өзү кедирди. Дәниздән бағлара гәдәр, тәхминән јарым километрлик јердә гар нисбәтән аз иди. Үзү назик габыг бағламыш гарын үстүнә ајаг басыгда, сынан назик шүшә кими, сәс чыхарыр, сонра алтда гум кими гупгуру олан гар хырылдајырды.

Бағларын әтәјинә чатдыгда, јеримәк јаман чәтинләшди. Буралар чухур олдуғундан, күләк тәпәләрин гарыны да совуруб бура долдурмушду. Бундан башга бурада вахтилә ев тикмәк үчүн даш чыхарымыш јерләрин, даш карханаларынын дәрин чалалары вә бир чох су гујусу да варды. Инди бунларын һәмысынын үстүнү гар өртүб һамарламышды. Бура-

лардан кечмәк нәинки чәтин, һәтта горхулу иди. Адам гујулара дүшүб, шикәст ола биләрди.

Бу јерләрә гарыш-гарыш бәләд олан Елхан ирәлидә кедир, ән раһат, ән јахын јолу сечирди. Огтај да хизәклә архадан кәлирди. Гарын үстү үтү чәкилмиш кими һамар вә тәртәмиз иди.

Бирдән Елхан гарын үстүндә гәрибә бир из көрдү. Нә исә, ағыр бир шеји санки гарын үстү илә сүрүјүб апармышдылар. Бу, Елхана гәрибә кәлди. Из тәзә иди, амма нә адам, нә дә бир һејван ләпири варды. Елхан ајаг сахлајыб әтрафа диггәтлә көз кәздирди. Һеч бир шеј сечә билмәди. Бурадан артыг бағ евләри башланырды: алчаг, јарыучуг, гум вә гар басмыш һасар-дивар, чәркә-чәркә инчир вә чинар ағачлары көрүнүрдү.

Архадан додагалты нәсә, бир һава зүмзүмә едә-едә кәлән Огтај Елхана јетишиб сорушду:

— Һә, нә вар, нијә дурубсан, јохса азмышыг?

— Јох, әзизим, биз азмамышыг, — дејә Елхан бир аз гајғылы чаваб верди. — Нә исә, башга бириси азыб, буралара кәлиб чыхыб. Амма нә олдуғуну билмирәм. Сән дур, мән бир көрүм, бу нә олан шејдир?

— Ај чаным, бәри кәл, кедәк! Сәнин дә избазлығын индијә галмајыб ки...

— Јох, Огтај, дарыхма, икичә дәгигә бурада дајан, бу саат кәлирәм. Бәлкә колхозун мал-гарасындандыр, данадан-бузовдан олар, гујуја, чалаја дүшәр, донуб өләр...

Белә дејиб Елхан из илә кетмәјә башлады. Бир гәдәр кетмәмишди ки, из бир тәпәјә чыхды. Бурада гар аз олдуғундан, ләпирләр ајдын көрүнүрдү. Елхан һејрәтдән донуб галды. Әли гејри-ихтијари олараг түфәнкин гундағына сыхылды.

Гарын үстүндә ири пәнчә изләри варды. Бу јерләрдәки бүтүн һејванларын изләрини чох јахшы та-

ныјан вә үмумијјәтлә јахшы изапаран олан Елхан, көзләринә инана билмәди. О, өмрүндә белә изләр көрмәмишди. Дәвә ләпири јекәликдә олан бу изләрин ортасы јумру, әтли овучу, беш галын бармағынын учларында чајнаг јерләри ашкар сечилирди. Бунун һансы һејванын изи олдуғу ајдын иди, амма буна инанмаг мүмкүн дејилди...

Елхан түфәнки чијниндән ашырыб, вар-јох ахырынчы тәк күлләни лүләјә гојду. Диггәт вә еһтијатла ағыр-ағыр ирәлиләмәјә башлады...

Бу заман тәк галмагдан дарыхмыш Огтај өзүнә бир мәшғәлә ахтарырды. Вурдуглары гушларын ичиндә ганадынын учундан јүнкүл јараланмыш ири, гәшәнк бир алаөрдәк варды. Огтај буну шәһәрә дистри апармаг истәјирди. Һәммин гушу тордан чыхарыб, ора-бурасына тамаша етмәјә башлады. Гуш бирдән онун әлиндән сычрајыб чыхды. Ганадларыны гара чырпа-чырпа гачды. Ири вә јарашыглы гушу әлиндән вермәк истәмәјән Огтај, онун далынча јүјүрдү. Гара батыб чыха-чыха, јыхылыб-галха, гушу тутмаг истәјирди. Гуш Елхандан гырх-әлли аддым аралы, јары учуг бир һасарын далына ашды. Огтај да ора јахынлашырды ки, башы изә гарышыг олан Елхан бирдән ону көрдү вә һәјәчанлы бир сәслә чығырды:

— Дајан, Огтај, кери гајыт!..

Лакин елә бу анда дәһшәтли бир һадисә олду:

Учуг һасарын далындан горхунч бир нәрилти гопду вә һасарын үстүндә сары-гара золаглы нәһәнк бир пәләнк башы көрүндү...

Горхудан өзүнү итирмиш Огтај, кери дөнүб Елхана сары гачмаг истәјәндә, үзүгојлу гарын ичинә јыхылды. Пәләнк һасарын ардындан сычрады. Амма күнләрдән бәри ач галыб күчдән дүшдүјүндәнми, јохса јумшаг гар онун лазыми мәсафәјә һоппанмасына мане олдуғунданмы, һәр нә исә, пәләнк һасардан бир-ики метр аралы гарын ичинә дүшдү. Огтај

даһа ајаға галха билмәјиб, имәкләјә-имәкләјә Елхана сары гачырды. Елхан да түфәнкини һазыр тутуб, көзүнү пәләнкин дүшдүјү јердән чәкмир вә гәти аддымларла Огтаја сары јеријирди.

Бу сонунчу тәк күлләни белә бир анда һәр нечә кәлди атмаг олмазды. Инди онларын икисинин дә һәјаты бу бирчә күлләдән асылы иди!

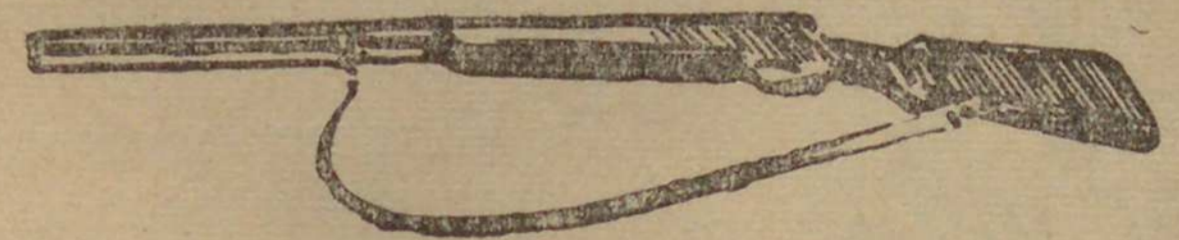
Пәләнк јенә дә горхунч бир нә'рә чәкиб, атыланда, һавада Елхан онун ики голунун арасындан нишан алыб чахды. Пәләнкин нәрилтиси зил јериндә гырылан сим сәси кими бирдән кәсилди вә о, Огтајын јанына, гарын ичинә јыхылды. Огтај пәләнкин јарасындан фышгыран ганы ајдынча көрдү¹.

Достларын икисинин дә рәнки гардан да ағ иди. Онлар бу көзләнилмәз, инанылмаз, ағла кәлмәз дәһшәтли мачәранын сарсынтысындан һәлә ајылмамыш, өзләринә кәлмәмишдиләр.

Елхан күлүмсүнмәјә чалышараг, Огтаја нә исә демәк, она үрәк-дирәк вермәк истәјирди, анчаг бирчә буну дејә билди:

— Бах, бу да икинчи күллә!..

¹ 1953-чү илдә Абшеронда мисли көрүнмәмиш шиддәтли бир гыш күнү, Билкәһ бағларында вурулмуш пәләнкин мүгәввасы Һ. Б. Зәрдаби адына Азәрбајчан тәбиијат музејиндә сахланмагдадыр.

БОШ ГОРХУЛАР

Чин-шејтан тоју

Диктор нава бүросунун мәлүматыны бу сөzlәрлә гуртарды: «Абшеронда сабаһ эввәлчә мүлајим, кетдикчә шиддәтләнән шимал-шәрг күләји көзләнилир. Нава булудлу олачаг, арабир гар јағачаг»...

Доғрудан да елә нава бу күндән сојумуш, хәзри әсмәјә башламышды. Әсил ов навасы иди.

Үч јолдаш сөzlәшиб кечә јола чыхмағы гәрара алдыг. Јолумуз чох узаг дејилди, анчаг гыш јолу, кечә, машинын чүрбәчүр шылтаглығыны нәзәрә алыб, хејли тез чыхдыг.

Буна көрә дә ов вахтына һәлә чох галмыш саһилә чатдыг. Кечәнин бу кеч вахтында

кәнддә һеч кәсә әзијјәт вермәк истәмәјиб, машинын дүз ләпәдәјәндән јетмиш-сәксән метр аралы бир вәтәкә харабалығынын далдасында сахладыг. Ишыглары сөндүрүб, ов вахтыны көзләмәли олдуг.

Нава зил гаранлыг иди, күләк выјылдајыр, дәниз нәрилдәјирди. Машын һәрәкәт едәндә, чох да дүјмадығымыз обашдан ајазы ичәри долуб илијимизә ишләјирди.

Алтмыш јашларында, амма чох зарафатчыл, хошсөһбәт бир адам, һәм дә һәвәсли бир овчү олан шофер јолдашымыз — Салман киши вәтәкәнич харабалығына сары ишарә едиб, јары һәнәк, јары керчәк, деди:

— Башымыза јер гәһәт иди, бу чин-шәјатин јувасынын јанында нијә дурдуг?

Јолдашлардан бири ејни зарафатчыл бир ифадә илә сорушду:

— Мәкәр инди, бизим заманамызда да чин-шәјатин тапылар?

Салман киши күлә-күлә деди:

— Чин-шәјатин галмајыб, амма һејф ки, һәлә онлара инананлар тапылыр.

Бу барәдә бир гәдәр зарафатдан сонра араја сакитлик чөкдү. Намы палтарынын јахасыны галдырыб, напағынын гулагларыны үзүнә чәкиб, сәссиз-сәмирсиз мүркүләмәјә башлады.

* * *

Арадан бир гәдәр кечмиш јанымдакы јолдаш пычылты илә мәнән сорушду:

— Ешидирсәнми?

— Нәји?

— Бир гулаг ас!

Бајырдан күләјин уғултусу илә дәнизин боғуг курултусуна гарышан гәрибә кәнар сәсләр дә ешидилди.

Јолдашым бир анлыг кәркин бир сүкутдан сонра деди:

— Вәтәкәдә чал-чағырдыр, вур-чатласындыр!..

Зарафатла дедим:

— Ола биләр, кечмишдә чинләр, шејтанлар хараба һамамларда, овданларда¹ тој едәрдиләр, инди, көрүнүр башга јердә харабалыг тапмајыб, мәчлиси бура көчүрүбләр.

Амма јолдашым зарафата гошулмајыб, јенә ни-каран вә һәјәчанлы бир пычылты илә сөзүнә давам етди:

— Бир јахшы гулаг ас!.. Чалғы сәсини ешитмир-сәнми? Бах, бах, әл дә чалырлар, охујурлар да... Одур, бах, ичәридән ишыг да кәлир...

Бизим сөһбәтимизә о бири јолдашлар да мүркүдән ојандылар. Доғрудан да һамымыза елә кәлди ки, чүрбәчүр чалғы аләтләринин сәсләринә бәнзәр гармагарышыг сәсләр, каһ јаваш, каһ бәрк гәрибә таппылтылар, паслы гапы чырылтысы кими сәсләр ешидилди.

Јолдашларымыздан бири күлә-күлә деди:

— Дүздүр, чалғы олмағына чалғыдыр, амма бу чалғы бизим билдијимиз, ешитдијимиз маһны вә ојун һаваларына бәнзәмир. Јәгин ки, бу чин-шәјатин мусигисидир...

О бири јолдашымыз да зарафатла әлавә етди:

— Ола биләр. Бәлкә чинләр-шејтанлар да индики модерн чаз мусигисинә кечибләр.

¹ О в д а н — Абшеронда вә Азәрбајчанын ахар су олмајан саир јерләриндә, хүсусән карван јоллары үстүндә кечмишдә, ағзы еһрам кими тикили, ичи пиллә илә ашағы енән су гујуларына дејилир.

Бу әһвалаты илк дәфә «кәшф едән» јолдашымыз өз фикриндән дәнмәјиб деди:

— Јахшы, сиз зарафата салын... Мусиги һеч... Бәс ишыглара нә дејирсиниз? Ону да даначагсыныз?

Доғрудан да гәрибә иди: учуг дашларын арасындан титрәк көјүмтүл ишыг ачыг-ашкар көрүнүрдү.

Мән тәклиф етдим:

— Јахшы, инди ки, орада тој мәчлиси вар, онда дурун, биз дә кедиб, вахтымызын галан һиссәсини хош кечирәк. Чағрылмамыш гонаглар олсаг да, әдәб-сизлик едиб, бизи говмазлар.

Машынын гапыларыны ачдыгда, үзүмүзә вуран гарлы күләк бизи бу һиссә алданышындан ајылтды. Мусиги бир анда ешидилмәз олду, анчаг ичәридән ишыг кәлирди.

Харабанын дөврәсинә һәрләниб, ачыг гапысындан ичәри кирдик.

Бу ишылдајанлар балыг ову заманындан бурада төкүлүб галмыш фосфорлашмыш балыг чүрүнтүләри вә сүр-сүмүк иди. Вәтәкәнин дөврәсинә борулар басдырылыб, араларына гамыш чәпәр чәкилмишди. Рәзәләри пасланмыш бир гапы, күләк вурдугча, ачылыб-өртүлүр, салланан чәфтәси каһ тахта гапы-ја, каһ да дәмир һалгаја тохунурду. Күләк әсдикчә, бүтүн бу бору вә гамышларын выјылтысы гапы вә салланан чәфтәнин таггылты-кумбүлтусу бир-биринә гарышыб, саксафонлу, аккордионлу, трамбонлу модерн чаз мусигиси кими сәсләнирди. Фосфорлашмыш сүр-сүмүјүн көјүмтүл титрәк ишығы да бүтүн бу дәскаһы тамамлајырды...

Јолдашларымыздан бири күлә-күлә деди:

— Инди көрдүјүнүз бу һадисәни отуз-гырх ил әввәл вә ја елә инди авам бир мөвһуматчы көрмүш олсајды, сонра анд ичиб дејәчәкди ки, әчиннәләрин тојуну өз көзү илә көрмүшдүр.

Бу вахт Салман дајы диллэнди:

— Инди бәри кәлин, машина кедәк, сизә елә өз башыма кәлән бир әһвалаты данышым.

Һамымыз үшүдүјүмүздән, гајыдыб машында рат-раһат отурдуг. Салман киши белә бир әһвалат данышды:

— Кечмишдә алверчилик, мүамиләчилик, ев кирајә вермәк вә башга белә-белә јолларла пул газанан һачылар, кәрбәләјылар чох иди. Бағ вахты, ахшам ки, олду, будур һа, фајтонларын, шәрәбанларын¹ башы ачыларды. Кишиләр шәһәрдән гајыдыб, бағлара истираһәтә кәләрдиләр. Евдә бозбашларыны, дүшбәрәләрини јејәндән сонра кечә гум үстүнә, ағач далдасына јығышар, орадан-бурадан данышардылар...

Мәним он дөрд-он беш јашым оларды. Биз ушаглар да бир кәнарда отуруб, онларын сөһбәтләринә гулаг асардыг. Ишимизин ады нә иди: мәктәб јох, китабхана јох, индики кими писнер дүшәркәләри јох иди...

Кишиләр узун чубугларыны түстүләдиб, чин-шејтан, гарабасды, суадамы, гулјабаны кими гәрибә мәхлуглардан елә горхулу шејләр данышардылар ки, адамын түкләри үрпәрәрди. Нә билим, филанкәси кечә евиндән чыхарыб апарыблар, сабаһы јарымчан филан овдандан тапылыб, филанкәси суадамы алдадыб чағырыб, апарыб дәниздә боғуб...

Гәрибә будур ки, һамысыны да ады илә, јери илә, дејирдиләр. Куја һамысыны да өз көзләри илә көрәнләр олубмуш...

¹ Шәрәбан — тәк ат гошулан ики тәкәрли миник вәситәси.

Нә башынызы ағрыдым, биз дә ушаг адам, бир-ики ил моллаханада охујуб, орада да белә-белә шејләрлә башымызы долдуруб, беш-алты дуадан-заддан башга бир шеј өјрәтмәмишдиләр. Дүнјадан хәбәримиз јохду. Белә сөһбәтләрә инанардыг. Бејнимиз елә долларды ки, кечә горхудан көзүмүзә јуху кетмәзди. Јатанда да чүрбәчүр горхулу јухулар көрәрдик. Һава гараландан сонра овданларын, һамаларын, гәбиристанын, гара тут ағачларынын јахынлығындан кечмәјә горхардыг.

Бир күн пајызын әввәлләри, бағлардан көчһакөч вахты иди. Мәним дә елә о вахтдан ова чох һәвәсим варды. Ата-бабадан галма, өзүмдән узун, ағыздан-долма, тәклүлә бир түфәнким варды. Белә түфәнкләрә о вахт «дәниздәнчыхан» ја да «дајандолдурум» дејәрдиләр. Јалан олмасын, елә чахмағы бир пинәчи чәкичи бојда оларды.

Ахшамдан өзүм кими тазаһәвәс бир јолдашымла сөзләшдик ки, обашдан дуруб дәниз гырағына кедәк, гајығы тутаг. Елә, бах, һәмин бу вәтәкәдән бир аз ојана, сујун гырағында көһнә бир гајыг вар иди. Ким ораны әввәл тутсајды, кәлән гушлар һамысы дүз онун үстүнә чыхачагды.

Елә индики кими, бәлкә бир аз да бундан бәрк хәзри әсирди. Ова тәләсдијимдән, көзүмә һеч јуху кетмирди. Евдә саат-филан да јох иди... Кечәнин бир вахты, түфәнкими гапыб, дәниз гырағына чумдум.

Кечә дә елә зүлмәт иди ки, адамын көзүнә бармаг сохсан көрмәзди... Мүхтәсәри, чанымы дишимә тутуб, бир тәһәр өзүмү гајыға салдым.

Билмирәм, бир саат, ики саат кечди. Нә һава ишыгланыр, нә јолдашым кәлиб чыхырды. Чаныма горху дүшдү. Күләк көһнә гајыға дәјиб мин чүр сәс чыхарыр, дәниз нәрилдәјир, ләпә гајығын дөшүнә вуруб, сују үстүмә сәпәләјир, һәрдән гајығы да јериндән тәрпәдирди. Бир јандан исланыб, сојугдан әсир-

дим, бир јандан да горхудан мәни сојуг тәр басмышды... Бир һалдајдым ки, дуруб кетмәк нәдир, јеримдән тәрпәнмәјә дә горхурдум...

Нә гәдәр вахт кечиб билмирәм...

Бирдән гулағыма дәниз курултусу, күләјин выјылтысындан башга, дејәсэн бир сәс дә кәлди. Елә бил кимсә гајығын дөврәсиндә кәлмәчәләнмиш сујун ичиндә ағыр-ағыр аддымлајырды. Ајағынын сәсини ајдын ешидирдим. Қумб-қумб... Өзү дә сәс дәниз сарыдан кәлирди. Бојланыб бахмаг истәјирдим, амма елә бил мәни бағламышдылар. Әлим-ајағым сөзүмә бахмырды... Чин-шәјатин, гулјабаны, суадамы барәсиндә бүтүн ешитдикләрим кәлиб көзүмүн габағында дурду.

Нәһајәт «өлмәк өлмәкдир, хырылдамаг нә демәкдир!» — дејиб, бир тәһәр бојланыб дәнизә сары бахдым. Нә көрсәм јахшыдыр? Үч адам бојда, тәпәдән дырнаға гәдәр ағлы-гаралы, ала-була узун түклү бир нәһәнк дәниздән дүз мәнә сары кәлир. Гајыға чатмасына беш-алты аддым галыб... Өз-өзүмә дедим ки, јәгин елә суадамыдыр ки, вар!..

Ону билдим ки, әлими түфәнкин чахмағына атыб, ајаға чәкмәк истәдим. Горхудан әлим әсдијиндән, чахмаг јарыда әлимдән чыхды, түфәнк ачылды. Өзүм дә түфәнкин тәпмәјинин күчүндән кәлләмајаллаг гајығын дибинә ашдым...

Бир дә көзүмү ачанда, ону көрдүм ки, «суадамы» башымын үстүнү алыб, дејир:

— Ај оғул, нә гајырырсан? Мәни одламышдын ки!..

Өзүмә кәлиб үзүнә диггәтлә бахдым. Һава азча ишыглашдығындан, кишини лап јахшы таныдым. Һәмин бу вәтәкәнин кешикчиси, чалсаггал, узунбој, енликүрәк бир киши иди. Һава сојуг вә јағышлы олдуғундан, шәлә папағыны башына гојуб, күркүнү дә әјнинә тәрсинә кејиб, дәниз гырағыны ахтарырмыш

ки, көрсүн ләпәләр балыг торуну кәнара атыб јајох...

Дилим-ағзым гурумушду. Ахырда зорла дилләниб дедим!

— Ај әми, ахы мәнә нә тәгсир вар? Бир тәһәр-төһүрүнә бах! Нәјә десән охшајырсан, елә билдим суадамысан!

Киши гәһ-гәһ чәкиб күлә-күлә деди:

— Рәһмәтлик оғлу, әлли илдир бу дәнизин гырағындајам, һәлә ки, балыгдан, суитидән башга бир шеј көрмәмишәм... Ағлыны башына јығ, оғул, суадамы-зад бош-бош сөздүр. Елә шеј јохдур...

Бу әһвалатдан сонра бир һәфтә өзүмә кәлмәдим. Амма бир хејри олду ки, даһа горхум көтүрүлдү. Суадамы, гулјабаны барәсиндәки бош сөзләрә инанмадым...

Чыртданлар јығынчағы

Бош горхуларын нечә әмәлә кәлдијини вә нечә пуч олуб кетдијини ајдын көстәрән бу һадисә, һамымызын өз башымыза кәлмиш буна бәнзәр һадисәләри јадымыза салды. О бири јолдашымыз саатына бахыб деди:

— Вахта һәлә хејли вар. Кәлин, мән дә сизә чаванлыгда башыма кәлмиш бир һадисәни данышым:

Ингилабын илк илләриндә гуллуг ишләринә көрә, Астара тәрәфләрә кетмишдим. Ахшамүстү бир кәндә ишими гуртарыб, о бири кәндә кетмәлијдим. Гоһаг дүшдүјүм евин саһиби кечә галмағымы тәклиф етди:

— Ахшамын хејриндән күндүзүн шәри јахшыдыр, — деди. — Јолун мешәдәндир, дәјиб-долашан олар...

— Нәјимә дәјиб-долашачаглар? Јанымда нә пул,

нә гијмәтли бир шеј вар. Неч кәслә дә дүшмәнчили-
жим јохдур.

— Ону демирәм... Гаранлыг кечәдир, мешәнин
ичиндә чиндән-һәмзаддан раст кәләр...

Ев саһиби бу сөzlәри демәсәјди, бәлкә дә кечә
галардым. Амма, дүзү, бу мәнә тохунду. О вахт һәлә
дәрин савадым, тәһсилим олмаса да, амма белә шеј-
ләрә һеч әввәлдән инанмаздым. Өзүм дә маариф са-
һәсиндә ишләјирдим, мәктәбләри јохламаға кетмиш-
дим. Белә сөzlәрә мәнә вә әһәмијјәт версәјдим, кө-
рән, ешидән нә дејәрди! Ев саһибинә күлә-күлә
дедим:

— Чиндән, һәмзаддан, гулјабаныдан һеч горхум
јохдур!

Нә исә, аты миниб јола дүшдүм. Мешәнин ичин-
дә һава лап гаралды. Ајсыз-улдузсуз гаранлыг бир
кечә...

Бир хејли кетмишдим ки, кечә гушларынын түк
үрпәрдән гәһгәсиндән, чаггалларын, чанаварларын
улашмасындан вә әслини билмәдијим чүрбәчүр әс-
рарәнкиз сәсләрин мешәни долдурмасындан мәнә
јаваш-јаваш ваһимә басмаға башлады. Кәлмәјимә
пешман олдум, амма даһа кери гајытмаг да мәнә ар
кәлирди. Һәм дә јолун чоху кедиб, азы галмышды.

Ушаглыгда ешитдијим горхулу рәвајәтләр һара-
данса бир-бир јадыма дүшмәјә башлады. Чинләр,
пәриләр, гулјабанылар, әрдолар, гарабасдылар, нә
билим даһа нәләр, нәләр... Бунлары нә гәдәр башым-
дан говуб, башга шејләр барәсиндә дүшүнмәк истә-
јирдимсә, олмурду ки, олмурду. Һәр ағач, һәр будаг
көзүмдә бөјүјүб чүрбәчүр горхунч шәкилләр алырды.

Мән бу гара хәјалларла әлбәјаха олдуғум бир
заманда бирдән, дејәсән көзүмә бир ишыг да көрүн-
дү, јох олду, јенә көрүндү. Көзләримә јумуб ачдым,
овушдурдум... Јох, ишыг нәинки јох олмур, ачыг-

ашкар көрүнүр, һәтта дејәсән кет-кедә бөјүјүр, бөјү-
јүрдү.

Јаваш-јаваш гулағыма тар-гавал сәсләри дә кәл-
мәјә башлады. Әлим-ајағым сусталды. Јәгин ки, ал-
тымдакы ат да мәнә сүстлүјүмү дүјмушду ки, о
да аддымларыны јавашыдыб, ахырда дајанмышды.
Мән дә көзүмү гаршымдакы ишыға зилләјиб, донуб
галмышдым...

...Лап ашкар көрүрдүм ки, јолун тән ортасында
бир тонгал галанмышдыр. Дөврәсиндә, нечә дејәр-
ләр, боју бир гарыш, саггалы ики гарыш, гырмызы
саггал чыртданлар һалај вуруб јаллы кедирләр. Тон-
галын үстүндән о тәрәф-бу тәрәфә һоппанырлар. Чыр
сәсләрлә ағыз-ағыза вериб маһны дејирләр, бир гара
пишик дә тонгалын башында отуруб гавал вурур...

Мән һејрәт вә дәһшәт ичиндә бу гәрибә дәскаһа
баха-баха галмышдым ки, бирдән лап јанымда кур
бир сәс ешитдим:

— А јолда дуран, кимсән?!..

Бу ани сәсдән диксиниб елә дик атылдым ки, азча
галды атдан јыхылам. Бир анда тонгал да, гырмызы-
саггал чыртданлар да, чал-чағыр да, — һамысы јоха
чыхды. Јухудан ајылмыш адамлар кими, кал бир сәс-
лә чаваб вердим:

— Јол кечәнәм, ај јолдаш...

— Јол кечәнсән, кеч дә, даһа нијә дурубсан?

Кишијә демәјә сөз тапмадым. Сонра кедәчәјим
кәндин јолу бу олуб-олмадығыны хәбәр алдым.

— Өзүдүр ки, вар, бир азча да кетсән, чатарсан.
Киши атыны сүрүб кетди.

Онунла данышанда диггәт етмишдим: ағзында
папирос варды, көзүмә көрүнән вә горхудан нәзәрим-
дә бөјүјүб тонгала дөнән шеј, һәмәин папиросун ишыл-
тысы имиш. Тар-гавал сәсинә дөнән шеј исә, атын
бојнундакы хырдача зынгровларын сәси имиш. Га-

лан шејләри дә ваһимәјә дүшмүш хәјалым өзү јарадыбмыш...

Достумуз сөһбәтини гуртарыб деди:

— Будур, бу да бош горхулардан биринин әмәлә кәлмәси вә јох олмасы!..

Сијаси маариф саһәсиндә ишләјән о бири јолдашымыз бу кечә көрүб ешитдијимиз һадисә вә сөһбәтләрә јекун вуруб деди:

— Бош горхулар вә ваһимә дејилән шеј, будур, белә әмәлә кәлир. Бунлар доғру-дүзкүн изаһ едилмәјәндә, мөвһумата чеврилир. Мәсәлән, елә бу күнкү биринчи һадисәни, достумузун харабалыгдан нәғмә-мусиги ешидиб, ишыг көрмәсини көтүрәк: әкәр о, тәк олсајды вә бизимлә бирликдә буну јохлајыб, бу гәрибә сәс-күјүн вә ишылтынын нә олдуғуну аш-кара чыхармасајды, һәмин һадисә бир сирр вә мөвһумат кими јадында галачагды. Буну танышбилишинә дә данышыб, өзү истәсә дә, истәмәсә дә, мөвһумат јајачагды.

Салман кишинин данышдығы суадамы әһвалатыны көтүрәк. Әкәр онда кәнч Салман һәмин кишини суадамы биләндә, дуруб гачсајды вә ја белә һалларда чох вахт олдуғу кими, өзүндән кедиб јыхылсајды, баш-көзү әзилсәјди, киши дә ону көрмәјиб чыхыб кетсәјди, — сонра Салман киши бүтүн өмрү боју андичиб һамыны инандырмаға чалышачагды ки, суадамыны өз көзү илә көрүб вә куја суадамы ону дөјүб, баш-көзүнү әзибмиш...

Үчүнчү, чыртданлар јығынчағыны көрән достумуз да атын башыны чевириб гачсајды вә бу әһвалатын үстү ачылмасајды, бу да «көзлә көрүлмүш» мөвһум һадисәләрдән бири кими јајылыб, белә бир рәвајәт олачагды.

Чох тәәссүф ки, һәлә шүүрларда кечмиш авамлыг вә чәһаләт дүнјасынын бә'зи төр-төкүнтүләри га-

лыр... Бунларын үстүнү ачыб, көкүнү тамамилә кәсмәк лазымдыр!..

* * *

Даһа дан сөкүлүр, күндоған тәрәф ачыг јашыл бир рәнк алырды. Буну көрүб дедим:

— Дүздүр, бунларын һамысынын көкүнү кәсмәк лазымдыр, анчаг артыг һава ишыглашыр, овун вахтыдыр...

Јазын елчиләри

Балача Ајтач хырдача гушлары — торағајлары, сығырчынлары, гарангушлары чох-чох сеvir.

Нә үчүн?

Она көрә ки, бу гушлар бизә шән-шән нәғмәләр охујур, илин ән севимли фәсли јазын кәлдијини хәбәр верир, елә бил дејирләр:

Көзүнүз ајдын олсун,
Өлкәнизә јаз кәлир!
Бир әлиндә күл-чичәк,
Бир әлиндә — саз, кәлир!..

Сонра да бүтүн јаз-јај күнләри, һәлә дан улдузу сөнмәмиш, торағај көјләрә учалыб, доғачаг күнәши нәғмәләри илә гаршылајыр. Сығырчынлар ағачларын ән уча будагларына гонуб, ганадларыны чырпа-чырпа сәһәр нәғмәсинә башлајыр. Гарангушлар евләримизин дөврәсинә һәрләнә-һәрләнә ширин-ширин чивилдәшир. Санки һамысы сәс-сәсә вериб дејирләр:

Көзүнүз ајдын олсун,
Күн доғур, сәһәр кәлир!

Бир элиндә — иш, эмәк,
Бириндә — зәфәр, кәлир!

Балача Ајтач торағайлары, сығырчынлары, гарангушлары, бүтүн бу шән гушлары лап јахшыча таныыр. Һәлә онларла дост да олмушдур.

Һәр сәһәр чөрәк гырынтыларыны, анасы, нәнәси дүјү арыданда чыхан дары, чәлтик вә башга дәнләри евләринин јанындакы хырдача тәпәчијә сәпир. Торағайлар дәнләмәјә кәлирләр. Ајтач күлүмсүнә-күлүмсүнә онлара дејир:

— Хош кәлмишсиниз, ај мәним көзәл гушларым! Сонра кедиб онлара нәлбәкидә су да кәтириб гојур.

Торағайлар хырдача башларыны јана әјиб, мунчуг көзләри илә алтдан јухары она баха-баха, чивилдәшә-чивилдәшә, елә онун јанындача судан ичирләр...

Бир чүт сығырчын һәр сәһәр Ајтачкилин дамындакы телевизор антенасына гонур, ганадларыны чырпа-чырпа, ширин-ширин өтүшүр. Ајтач бу сәсләрә ајылыб ејвана чыхыр, әлләрини гушлара узадыб онларла саламлашыр:

— Сабаһыңыз хејр олсун, ај мәним сығырчынларым!..

Гушлар да бојунларыны буруб, үстдән ашағы она баха-баха, санки саламлашыб шән-шән өтүшүрләр.

Ајтач өзү демәсә дә, амма јәгин гарангушлары даһа чох истәјир.

Бабасы Ајтача демишди ки, гарангушлар јазын елчиләридир. Онлар көзәл нәғмәләри илә јазы сәсләјир, јазын илыг һавасыны, күнәшин ал шәфәгләрини, күлләрин-чичәкләрин хош әтрини хырдача ганадларында узаг-узаг елләрдән бизим өлкәмизә кәтирирләр.

— Баба, бәс гарангушлар кәлмәсә, јаз да кәлмәз?

— Әлбәттә, гызым, ахы онлар пионер кими габаға дүшүб јазә јол ачырлар!..

Елә буна көрә дә Ајтач гарангушлары дејәсән даһа чох сеvir.

Ајтачкилин мәтбәхиндә, диварда бир гарангуш јувасы вар. Дамдакы тәндир кими кен гоша бачадан гарангушлар уча-уча раһатча кириб-чыха билирләр. Ајтач онларын димдикләриндә чөр-чөп кәтириб јува тикмәләринә, сонра јумурта үстүндә отурмаларына бахыр, балаларын чыхмасыны көзләјир. Јувадан балаларын илк чивилтиләрини ешидән кими, гача-гача кәлир:

— Ај баба, гарангушларым балалады!..

Сонралар да ата-ана гарангушларын балалара дән кәтирмәләринә, онлары бөјүдүб илк дәфә учурмаларына һәвәслә тамаша едир...

Балалар бөјүјүб боја-баша чатандан сонра да гарангушлар бүтүн јайы сәһәрдән ахшамадәк бачаларын дөврәсинә һәрләнир. Електрик телләринә, будагларә гонур, ширин-ширин чивилдәширләр. Пајыз кәлиб һавалар сојудугда, јаныглы-јаныглы өтүшә-өтүшә, санки Ајтачкил илә сағоллашыб дөврә вура-вура, көјә учалыр, көздән итирләр. Ајтач күллү јайлыгыны элиндә јелләјә-јелләјә онлары јола саланда, көзләри долур, амма ағламыр. Билир ки, онлар јазгабағы јенә кәләчәк, шух нәғмәләри илә өлкәмизә јаз кәтирәчәкләр...

* * *

Анчаг кечән јаз белә бир һадисә баш верди:

Гарангушларын балалары һәлә јумуртадан чыхмамышды. Ајтачкилә бир күн гонаглар кәлдиләр. Онлар кабаб биширмәк үчүн мангал галајанда, күләк гопду. Буна көрә мангалы мәтбәхә көчүрдү-

ләр. Лап гарангуш јувасынын алтына гојдулар. Ајтач орада олсајды, элбәттә, гојмазды. Анчаг о күн әмисикилә гонаг кетмишди. Ахшамчағы евә кәлән кими, мәтбәхә гачыб јуваја бахды. Гарангуш орада јохду. Бачадан һәлә дә түстү чыхырды.

Ајтач никаран-никаран бабасына деди:

— Ај баба, очағы нијә бурда галајыблар. Ахы гарангушларым түстүдән боғулар!.. Көрүрсән јувада јохдурлар. Һәмишә бу вахт икиси дә бурада олардылар.

Елә бу вахт бајырдан гарангушларын јазыг-јазыг чивилтиләри кәлди. Ајтач тез һәјәтә гачды, бабасы да онун далынча.

Гарангушлар бачаларын дөврәсинә һәрләнир, анчаг түстүдән ичәри кирә билмирдиләр.

Ајтачла бабасы тез мәтбәхин пәнчәрә вә гапысыны ачдылар. Бир аздан түстү тәмиз чәкилди, гушлар кәлиб өз јуваларына гондулар.

Ајтач һәр сәһәр јуванын јанында дуруб никаран-никаран динләјирди. Анчаг гуш балаларынын сәси кәлмирди. Күнләр бир-бир өтдү. Балаларын јумуртадан чыхмаг вахты кәлиб кечди...

Бир сәһәр Ајтач јуваны бош көрдү. Даһа нә о күн, нә дә сонра гарангушлар јуваја кәлмәдиләр. Арабир кәлиб бачаларын дөврәсинә һәрләниб, јазыг-јазыг чивилдәшир, учуб кедирдиләр.

О ил гарангушларын балалары чыхмады. Онлар дејәсән инчимиш, күсмүшдүләр. Һәлә пајыз сојуглары дүшмәмиш, сәссиз-сәмирсиз көчүб кетдиләр. Бир гәдәр сонра бабасы Ајтачы гучағына алыб галдырды, о јуваја бахды. Орада дөрд јумурта галмышды. Бабасы деди ки, бунлар хараб олуб, даһа бала чыхмаз. Ајтач јумурталары көтүрүб сахлады ки, кәлән јаз гарангушлар јуваны бош көрүб, јенә орада јумуртлајыб бала чыхарсынлар...

— Пајыз да, гыш да кәлиб кечди... Јаза аз галырды. Амма Ајтач чох никаран иди. Көрәсән бу ил гарангушлар кәләчәкми? Ахы онлар кәлмәсә, јаз да кәлмәз!..

— Баба, ај баба, ахы гыш гуртарыр, бәс мәним гарангушларым һарда галды? Көрәсән кәләчәкләрми?

— Кәләчәкләр, гызым, элбәттә, кәләчәкләр!..

Ајтачын көзләри јолда, гулаглары сәсдә иди. Һәр сәһәр ојанан кими, әввәлчә диггәтлә бајыры динләјирди көрсүн ки, гарангушларын сәси кәлирми. Сонра кејиниб ејвана чыхыр, бојланыб һәр јана бахыр, гарангушларыны ахтарырды.

Һәјәтләриндәки ири салхым сөјүдүн һовуза салланмыш инчә будаглары јаваш-јаваш јашыла чалырды. Дәнизин гышда бозумтул көрүнән сулары дурулуб көј мина рәнки алырды. Сәрин хәзри булудлары силиб-сүпүрүр, көјүн үзү ачылыр, күлүмсүнүрдү.

Һәр ил бу вахт гарангушлар кәләрди... Бәс һаны, гарангушлар һарда галды?

Ајтач белә фикирләшә-фикирләшә, никаран-никаран јатыб, јухуда көрдү ки, гарангушлары кәлиб, јенә евләринин дөврәсинә һәрләнә-һәрләнә шән-шән етүшүрләр.

Ајтач бәрк севиниб әл чала-чала чығырды:

— Ај чан, ај чан, гарангушларым кәлди!..

О өз сәсинә јухудан ајылды. Һәр шеј бир анда јох олду. Ајтачы агламаг тутду. Амма бирдән јенә гарангушларын сәсини ешитди. Тез дуруб бајыра гачды... Нә көрдү:

Гарангушлар кәлмишди! Бачаларын дөврәсинә һәрләнир, ичәри кириб јуваја гонурдулар.

Ајтач һоппана-һоппана чығырды:

— Хош кәлмисиниз, ај мәним гарангушларым,
хош кәлмисиниз!

Гарангушлар Ајтачын башы үстүндә учуша-учу-
ша, шән-шән өтүшүрдүләр:

Чәһ-чәһ вураг, чәһд едәк
Чөл-чәмән чичәкләнсин!
Ачсын әлван күл-чичәк,
Бағчалар көјчәкләнсин!

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

	Сәһ
Көзәллијин кешијиндә	3
Вурғун бахышларла	3
Тәбиәт ашигләри	6
Кизләдилмиш гајыг	8
Гум үзәриндә изләр	11
Шүбһәли сәсләр	13
Чинајәт башында	15
Дүшәркәдә	18
Танышлыг	18
Киләншаһ	22
Ән мараглы китаб	25
Кәләчәји јараданлар	26
Ики күллә	31
Әввәл јолдаш, сонра јол	31
Һәр парылдајан шеј гызыл дејил	39
Икидин икиддән еһтијаты артыг олар	44
Јүз күн јараг, бир күн кәрәк	50
Бош горхулар	54
Чин-шејтан тоју	54
Суадамы	58
Чыртданлар јығынчағы	61
Јазын елчиләри	65

Рзакулизаде Микаил Манаф оглы

РАССКАЗЫ

(на азербайджанском языке)

Редактору *И. Гүмматов*
Бэди и вэ техники редактору
В. Сарычалинскаја
Корректорлары
С. Абдуллајева, Х. Рэсулова

Лыгылмаға верилмиш 9/ХІІ-1966-чы ил. Чапа имзалан-
мыш 27/ІІ-1967-чи ил. Кағыз форматы 60×84^{1/16}. Фи-
зики чап вэрэги 4,5. Шэрти ч. в. 4,05. Учот нэшр.
вэрэги 3,3. Сифариш № 1185. Тиражы 12.000.
Гижэти 10 гəп.

Азэрбајчан ССР Назирлэр Совети јанында Мəтбуат
Комитэсинин „Маариф“ Нəшријјаты, Бақы,
Һүсү Һачыјев күчэси, № 4.

Азэрбајчан ССР Назирлэр Совети јанында Мəтбуат
Комитэсинин 26 Бақы комиссары адына мəтбəэси,
Бақы, Əли Бајрамов күчэси, № 3.

10 5 0 7